

MÁRIA TERÉZIA LÁTOGATÁSA A BUDAI KLARISSZÁKNÁL 1751. AUGUSZTUS 8-ÁN

A BUDAI KLARISSZA ZÁRDA TÖRTÉNETE, 3. RÉSZ

Mária Terézia pest-budai látogatása a *Wienerisches Diarium*¹ szerkesztőit különszám kiadására készítették, minden bizonnyal azért, mert a királynő és férje, Lotharingiai Ferenc császár első alkalommal látogatott az ország fővárosába. 1751-ben, a két város, Pest és Buda előljárósága és a polgárság is már hetekkel korábban készülődött a kíséretével érkező felséges vendégek fogadására.

A császári és királyi felségek 1751. augusztus 4-én este 9-kor érkeztek a Dunán. A császári párt és kíséretét szállító mintegy húsz hajó a pesti parton kötött ki. A partraszállás után a császár és Mária Terézia, a királynő fogadta Pest-Pilis-Solt vármegye és Pest szabad királyi város előljáróságának üdvözlétét. A városba a Váci kapun át vezetett útjuk a barokk kori pompa jelképei (diadalkapu, piramis, vízesés) között, melyeket tiszteletükre emeltek. Háromszögletű sóoszlop látványa fogadta az érkezőket, majd diadalkapun át hajtatnak az egri püspök pesti palotájáig.

A felségek fogadását bizottság készítette elő, amely Pest város legpompásabb és legdíszesebb palotáját választotta ki az uralkodópár szálláshelyéül.² Abban az időben Pest legszebb palotájának tulajdonosa³ az egri püspök, gróf Barkóczy Ferenc⁴ volt. A császári pár az ő házában lakott, akik az első négy napot Pesten töltötték, ötödik nap került sor Buda meglátogatására.

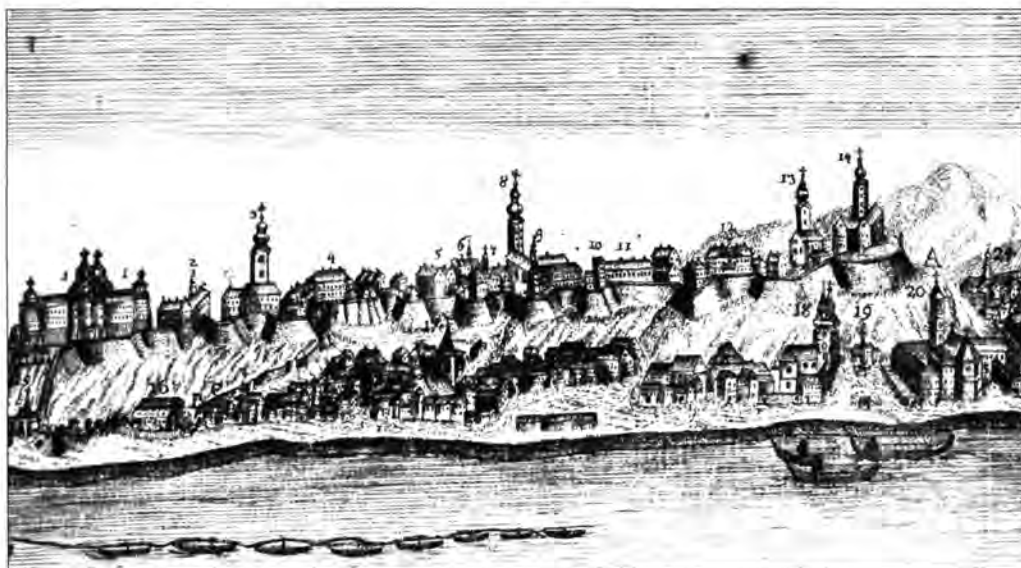
A látogatás előtt alig két évvel, 1749-ben született meg az a felséges határozat, mely szerint a budai királyi palota felépítését Mária Terézia folytatni kívánja. A rendek régi kérése volt, hogy Buda ismét királyi székhely legyen, ezt az 1741. évi 7. törvénycikk is kimondotta. Ennek érdekében már folytak a munkálatok a palota újjáépítésén.⁵

A császári pár augusztus 8-án, vasárnap reggel érkezett Budára, a királynő két udvarhölgyével, hintóval hajtatott át a hajóhídon, a császár és kísérete átlógagolt. Már a hajóhídról pompás látkép tárult a vendégek elé. A város „egy kőhalmaz voltából újonnan feltámadt” település képét mutatta, így nevezte Budát 1733-ban megjelent könyvében Vánossy Ferenc.⁶ Érdemes itt idézni, amit a budai klarisszáról írt: „...a Dísz téren át, a hosszú úton jobb kéz felől a szent Klára rend újonnan épített kolostora áll [...], ahová az első nővérek 1714-ben Pozsonyból jöttek, [...] és akik azelőtt magánházban laktak...”⁷

A Budára vonuló vendégek elé pompás kép tárult: a magasban a vár az épülő királyi palotával és a karmeliták, a jezsuita plébánia, a klarisszák nemrég elkészült, valamint jobbra a ferencesek újjáépített templomának házak fölé emelkedő tornyával.

A császári pár és kísérete fogadására felsorakozott a város előljárósága, mikor is Miller János Ferdinánd, Buda főjegyzője latin nyelven üdvözlőbeszédet tartott.⁸ A Nagyszébenből származó erdélyi nemes, Miller János Ferdinánd⁹ a városi tanács tagja volt, aki Buda város történetét kutatta, erről írott könyve Mária Terézia látogatása után tíz évvel jelent meg. Miller főjegyző ma is forrásértékű kötetéből idézni szeretném azt, amit a klarisszák építkezéséről írt: „A szent Klára rendi apácák egyháza toronnyal, alapjaiból pompásan építve, a hozzá tartozó megfelelő kolostorral áll...”¹⁰

A budai látogatás¹¹ útvonala: Halászváros, Rácváros, Kéményseprő-kápolna (ma a krisztinavárosi Havas Boldogasszony-plébániatemplom) volt, majd a Bécsi kapun át érkezett a menet a várba. A császári pár először a katonai szertárat (a Zeughaust), majd az épülő királyi palotát tekintette meg. Részletesen átnézték a királyi palota gróf Grassalkovich Antal által bemutatott építészeti terveit is, amelyek nagyon elnyerték tet-

Binder János Fülöp (Pozsony, 1735/36–Buda, 1811): Buda látképe 1761-ből, a klarissza templom tornyával (részlet). Papír, rézmetszet, 20,8 × 43,3 cm. BTM Fővárosi Képtár, lt. sz.: LANF. 130.

szésüket. Ez a szemle több mint egy órát tartott. A császári-királyi pár a várpalotából gróf Batthyányi Lajos nádor újonnan épített palotájába (ma Dísz tér 3.)¹² ment reggelizni, ezután pedig a jezsuiták templomában (Nagyboldogasszony-plébániatemplom, közkeletű nevén Mátyás-templom) misét hallgatott. Mise után a királynő udvarhölgyei kíséretében a klarisszák látogatására indult, a császár meg kíséretével a Rácvárost kereste fel.

A klarisszák rendje

A klarisszák rendjének megalapítója, Chiara di Favaronne 1193-ban, több mint nyolcszáz éve született Assisiben.¹³ Klára, Assisi Szent Ferenc (Giovanni di Bernardone; 1181/2–1226) tanításának hatására 1212-ben, az Assisi melletti Szent Damján-kolostorban (innen ered a rend egyik kora középkori elnevezése: „damjanita apácák”)¹⁴ kezdte meg szerzetesi életét. Hozzá csatlakozó társnőivel a „Szegény Úrnők” ferences család második rendjeként, Assisi Szent Ferenc példája szerint éltek, kezdetben Nursiai Szent Benedek regulája szerint. A rend első főnöknője Assisi Szent Klára lett, s az apácák 1216-ban III. Ince pápától megkapták a szegénység kiváltságát (Privilegium Pauperatis). Klára regulát írt, amely magában foglalja az Assisi Szent Ferentől kapott, az életformára vonatkozó tanácsokat (Forma Viviendi). Hangsúlyozni kell, hogy Assisi Szent Klára volt az első olyan rendalapító, aki – egyedülálló módon – nőként regulát írt szerzetesnők számára. IV. Ince pápa 1253. augusztus 9-én kelt bullájával jóváhagyta Szent Klára reguláját.¹⁵ Klára, a rendalapító, 1253. augusztus 11-én halt meg a Szent Damján-kolostorban. Két évvel halála után szentté avatták.

Szent Klára regulájának a lényege a teljes szegénység elfogadása. Klára követői, az úgynevezett hármas szerzetesi fogadalom (szegénység, engedelmesség, szüzesség) megtartásával éltek. A ferencesekkel fenn tartott kapcsolat önkéntes és kölcsönös volt, nem törvény által előírt kötelezettség.

A koldulórendek, így a ferencesek második rendje, a klarisszák is városokban települtek meg. A városi környezet azonban nem minden esetben tudta ellátni alamizsnával az apácákat. A szegénységi fogadalom ezért a legtöbb közösség számára megtarthatatlan volt.

IV. Orbán pápa (1261–1264)¹⁶ 1263. november 18-án újabb regulát bocsátott ki Szent Klára követői szá-

mára. A regula bevezető bullája *Beata Clara* címmel valamennyi klarissza közösség számára előírta, hogy az „Ordo Sanctae Clarae” (Szent Klára-rend) nevet használják. Egyedülálló a szerzetesrendek történetében, hogy pápai bulla írja elő a rend számára is az alapítója nevének használatát.¹⁷ Több klarissza közösség fogadta el ezt a regulát.

Orbán pápa két lényegesen új elemet adott regulájában. Az első: a teljes szegénység helyett engedélyezi a közösségnek a birtokbírás lehetőségét, amelynek értelmében alamizsnagyűjtés helyett a birtokok jövedelme jelentheti evilági létének alapját; a birtok elfogadása lehetőséget teremt a közösségnek az elzárkózásra, a szemlélődő (kontemplatív) létforma teljes megélésére. A szigorú klauzúra (az alamizsnagyűjtést végző szolgáló nővérek sem mehettek ki)¹⁸ új életformát teremtett. Orbán pápa regulájának másik új eleme: azáltal, hogy többé nem a ferencesek gyakorolják a jogi fennhatóságot a klarisszák fölött, hanem a bíboros protektor,¹⁹ megváltoztatta a két rend viszonyát is az időközben beállt szemléletnek és gyakorlatnak megfelelően. A IV. Orbán pápa reguláját követő klarisszákat urbanistáknak nevezik.²⁰ A rend szervezete: egymástól független, önálló monostorokból áll, az egyes rendházakat a főnöknő, az abbatissa irányítja. Mint a ferencesek második rendje, az ő lelki vezetésük alatt álltak.

A rendnek története során sokféle ága szerveződött, attól függően, hogy melyik regulát követték az apácák. A hazai klarisszák a IV. Orbán pápa által kiadottat követték.²¹ A középkortól kezdődően birtokokkal rendelkező, virágzó monostorokban éltek, Nagyszombat (1240–1782), Pozsony (1279–1782), Óbuda (1334–1541), Várad (1338–1566), Patak (1390–1566) és Kolozsvár (XV. század eleje–1566) adott nekik otthont.²²

A középkori hazai apácaközösségek közül egyedül a klarisszák éltek túl a török kort és a protestantizmus hódítását. Kihaltak a domonkos apácák, elenyésztek a virágzó premontrei zárdák, elpusztultak a harmadrendű beginák házai. Ám a klarisszák küzdöttek fennmaradásukért, erejük talán abban is kereshető, hogy rendalapítójuk az első nő volt, aki közösségének szabályzatot írt és példát mutatott.²³

A budai klarissza zárda (1714–1749)

A Budára költöző nyolc klarissza nővér a pozsonyi közösségben is megőrizték óbudaiságuk tudatában telepedett a városba.²⁴ Költözésüket a Neoaquistica Commissio (Újszerzeményi Bizottság) azért tartotta szükségesnek, mert ezáltal közelebb kerültek Buda környéki birtokaikhoz, amelyeknek régi birtokjogát megerősítették. E „visszatérésnek” történeti előzménye, hogy Buda 1541. évi elfoglalása előtt az óbudai klarisszák ingóságaikkal, kincseikkel és levéltárakkal egyetemben Pozsonyba menekültek, így közvetlenül Buda környékén lévő birtokaik török kézre jutottak. A pozsonyi klarisszák 1541 előtt meghaltak, az utolsó főnöknő az üres zárdát a város vezetésének adta át. Ezért az Óbudáról Pozsonyba költözött klarisszáknak 1543-ban per útján vissza kellett szerezniük Pozsony városától az utolsó ottani főnöknő által a városnak átadott zárdát, hogy ott rendezkedhessenek be.²⁵

Vannak olyan nézetek, amelyek a klarisszák budavári megtelepedését azzal magyarázták, hogy a középkorban, a budai várban klarissza monostor állt.²⁶ Ezt a feltevést határozottan el kell vetnem. Az óbudai klarisszáknak, valamint a Nyulak szigetén élő domonkos apácáknak is voltak 1541 előtt a várban ingatlanjaik,²⁷ ott azonban klarissza monostor – ismereteim szerint – nem volt.

A nővérek, gróf Csáky Éva Franciska „érdemtelen előljáró” – ahogyan önmagát nevezte – vezetésével érkeztek 1714. november 19-én a budai várba. Öt éven át, 1719. október 15-ig bérelték a Schweidler-házat (ma Úri utca 38.).²⁸ Az épület akkor egyemeletes volt és alkalmas arra, hogy az apácák közössége – átmenetileg – az előírásonak megfelelő szerzetesi életet éljen benne. Korábban a házat a jezsuiták bérelték, akik 12 tanuló szállását tudták ott biztosítani.

Minden erőfeszítésük ellenére gróf Zichy Péter, „Óbuda örökös földesura” nem járult hozzá a rokon Csáky Éva Franciska „óbudai abbatissa”²⁹ kérésének teljesítéséhez, hogy régi monostoruk helyét Óbudán elfoglalhassák.³⁰

A pozsonyi klarisszák már 1699-ben vásároltak telket a budai várban. A karmeliták adták el 1350 forint-

Kösa Jenő (1714–1783): A budai klarisszák története. Részlet a szerző munkájából. OSzK Kézirattár, Quart. Hung. 396.

Csáky Éva Franciska⁴⁰ 1720-ban, az őt ért támadások miatt lemondott a főnöknői tisztségről. Minden idejét és erejét a pesti klarissza zárdá alapítására fordította. Gróf Károlyi Sándor alapítványából a XVIII. század elején, a kortársak számára érthetetlen módon, birtokok nélkül alapította és építtette fel a pesti klarisszák zárdáját. Az átköltözés előtt, 1729. október 18-án a Budán maradó klarisszák egyezséget kötöttek a Pestre átköltözőkkel, hogy az elmenőknek nem lesznek további követeléseik, mivel a budai kolostor a pesti kolostor alapítására „4500 forintot költött”.⁴¹ 1729. november 13-án a klarisszák közül négy nővér költözött át az új pesti zárdába, s megkezdte közösségi életét.⁴² A budai klarisszák rendházának építése évtizedeken át tartott még, újabb s újabb telkek vásárlásával bővítették telektömbjüket.⁴³

A klarisszák birtokigazgatása

A klarisszák mindennapi létének alapját birtokaik jövedelme jelentette, amely elegendő volt önmaguk fenntartására és részben építkezéseik fedezésére. 1714-ben a pozsonyi zárdában, a Pozsonyban maradók nevében az ottani főnöknő, Paulovics Cecília és a később Budára költöző apácák előljárója, gróf Csáky Éva Franciska írásos egyezményt kötött a birtokok megosztásáról. A visszatérők, mint az óbudai apácák utódai, a birtokokból a következő elv alapján részesültek: „El válásunk és megh indulásunk előt ugy edgyeztünk megh örököszen megunk közöt: hogy mivel eddigh az Ó Budai Boldogh Asszony Conventtye Jószágih e máy napigh a Pozsony Conventhez voltak applicalva s foghhalva Czegléd Városával edgyüt, Mindenestől azokat a jószágokat :/: ki vévén egyedül az itt közel a Pozsony vármegyében lévőket :/: a régi Privilegiás Levelek Szerént [...] akármely vármegyében

tért ingatlanukat, a Zaiger 44–45–46. sz. alatti telket,⁴⁴ a mai Úri utca nyugati oldalán.⁴⁵ A telekkönyvi átírás csak 1706-ban történt meg.⁴⁶ E telkeket a klarisszák majorsági udvarként használták rendjük felosztásáig, 1782-ig.⁴⁷

1718-ban a klarisszák – belátva, hogy Óbudára nem mehetnek – további ingatlanokat vásároltak a várban. Megvásároltak Johannes Georgius Reuter von Rittersheim (?–1709) örökösitől három házingatlant (Zaiger 61., 62., 63. számút),⁴⁸ ahol felépítették rendházukat és első templomukat⁴⁹ (ma Úri utca 49.). Az épület kiválasztása – ami szinte hihetetlen – látatlanban történt. Erről Csáky Éva Franciska számolt be levelében gróf Károlyi Sándornak, a jötevő patrónusnak: „A mi régen óhajtott Franciscanus visitatorunk (ki is az Austriai Provinciából való),⁵⁰ már el érkezővén, és sok nyomoruságunkat látván egy hétig való fáradságával már a Buday várossal nagy nehezen végezvén, el nyerte számunkra szabadságával edgyütt Raiterné házát, melly a magunk házával [az Úri utcában a karmelitáktól vett telkük] egy uccában vagyon, ide fel a várban [...] most is merő calastrom formának mongyák”⁵¹

1719 őszén a klarisszák végre elfoglalhatták időközben felépített rendházukat. 1719. október 15-én felszentelték első templomukat, a szertartás ünnepet jelentett a város polgársága számára is.⁵²

legyenek [...] most mingyárt a hozzáik tartozandó Privilégiumokkal és Levelekkel edgyüt örökösen és megh változhatatlanul Resignáljuk, visza bocsáttjuk és kezekben s hatalmokban adgyuk...”⁴⁴

A meghatározás azt a tényt jelentette, hogy a pozsonyi közösség megtartotta a Nyulak szigetén élő domonkos apáctól örökölt, jól jövedelmező, Pozsonyhoz közeli birtokokat. Az első pontban a birtokcserét rögzítették, az óbudaiak birtokai helyett a „Nyulszigeti Jóságunk egi részét” adták át a Pozsonyban maradókat a Budára távozóknak. A második pontban a fenti „Cambiumba” (cserébe) adott helységekhez tartozó levelek átadását említik, amelyeket eddig a pozsonyi „Konvent Archivum”-ban őriztek. Megjegyzésként szólnak azokról a birtoklevelekről is, amelyek a folyó birtokvisszaszerzéshez még szükségesek, ezeket ott tartották (pontos megnevezés nélkül). A harmadik pontban a Nyulak szigetének átadásáról egyeztek meg, ebben említik a gyümölcsöst és a majdan felépítendő majorságot. Az ottani Vizatanyát, illetve a kifogott hal mennyiség felét maguknak tartották fenn a pozsonyiak,⁴⁵ részben – fele úton a pozsonyi zárdáig – a budaiak szállítására számítva.

A békés birtokmegosztás csak látszólagosan adott megoldást, az „üres levelek”, az új adomány címén mások által elfoglalt birtokok⁴⁶ miatt 1718–1719-ben egymással feleselő irások születtek a pozsonyi és budai klarisszák közötti álláspontokról (amelyek eddig ismeretlenek voltak).⁴⁷ Tanácsadók bevonásával sem sikerült megoldani a budaiak ellátására elegendő birtokok biztosítását.

Az erélyes Sigray Róza, akit 1720-ban főnöknővé választottak, jelentős eredményeket mondhatott magáénak. Az érseki hatóság és a Szűz Máriáról nevezett ferences marianus rendtartomány (székhelye Pozsony) előjárója által kidogozott, közös irányítással előírt birtokigazgatás (a három zárdát, Buda, Nagyszombat és Pozsony birtokait egy főprefektus irányítja) nem vált gyakorlattá. Ez ráerőszakolt beavatkozását jelentett az egymástól független zárdák életébe, és ezért a budaiak is kialakították a maguk birtokigazgatását. A birtokmegosztás kérdéséről szóló vita azonban nem maradt a rendházak falain belül, s csak 1724-ben rendeződött véglegesen.⁴⁸

Végül a birtokokat úgy osztották meg, hogy elégséges fedezetet biztosítottak maguknak a klarisszák mindkét zárdájukban az apácák ellátására (évenként 150 forintot számoltak egy személy tartására). Az 1724. évi megállapodás rögzítette a birtokgazdálkodás rendszerét.⁴⁹

A budai klarisszák birtokai négy vármegyében feküdtek, de csak két megye volt Budához közel. Összesen tizennégy település volt birtokukban, egy város és tizenhárom falu: Baranya megyében: Samod, Vajszló, Besence; Bihar megyében: Szentjános;⁵⁰ Esztergom megyében: Csolnok, Leányvár, Kis- és Nagykerva; Pest-Pilis-Solt vármegyében: Cegléd mezőváros, Weindorf (Pilisborosjenő), Csaba (Piliscsaba), Üröm és Taksony, valamint a Nyulak szigetén a Vizatanya. Taksonyt mint régi birtokosok hosszú évek pereskedésével nyerték vissza az új tulajdonostól, a per a királyi táblára is felkerült.⁵¹ Birtokaik helyzete az 1730-as évekre megszilárdult. Bevételeik a beszedett adókból és a birtokaikon élő jobbágyok szolgáltatásaiból növekedtek.

Ingatlanvásárlások, építkezések

Mint fentebb említettem, a klarisszák nem kaptak a várostól telket a várban,⁵² ezért minden egyes telek megszerzése újabb megoldandó feladatot jelentett számukra. Paulinyi Oszkár tanulmányában,⁵³ források alapján szemléletes képet ad arról a tudatos és „szívós küzdelem”-ről, amelyet a klarisszák a telkek megvásárlásáért és a polgári terhek (adó) alóli megváltásáért tettek. Szeretném felhívni a figyelmet arra, hogy az apácákkal ellentétben a városban megtelepedett valamennyi férfi szerzetesrend (jezsuiták, karmeliták és ferencesek) adományként jutott ingatlanhoz vagy üres telekhez, amelyen későbbi rendházukat és templomukat felépítették. Az adományozott telek után egyetlen esetben sem tartoztak a polgári terhek alól megváltásként adót fizetni.

Ezeknek a „szerzéseknek” a lebonyolítása a klarisszák számára különösen nehéz volt, hiszen a világtól teljesen elzártan éltek, fogadalmuk letétele után nem léphettek ki a zárdából. Kapcsolataikat elsősorban levelezés útján tartották fenn. Az abbatissa levelezésében hét – három magyar, négy német nyelvű – válasz-

tott írnoknő segédkezett.⁵⁴ Információ megszerzésére a beszélőablaknál fogadhatták az ügyeik intézésével megbízott „pleinipotenciárusokat” (jogi képviselőket) és rokonaikat.

Elgondolkodtató, hogy évtizedek során a budai klarisszák – erejükön felül is – milyen hatalmas renház építésébe fogtak. Ebben mintát jelentett nekik a pozsonyi zárda, ahonnan a még élő nővérek (Orechoczy Brigitta és Sigray Róza) magukkal hozták a 45 apáca elhelyezésére is alkalmas zárda emlékét. A klarisszák ingatlanvásárlásainak legfontosabb eredményei 1741–751 között az alábbiak:

– 1743-ban a ferencesek egy korábbi szerződés alapján átengedték nekik saját egykori lakóhelyüket (Zaiger 60. sz.); végleges templomukat itt építették fel;

– 1748-ban megvették Körner Ádám telkét;⁵⁵

– 1748-ban szerződtek Buda városával arra, hogy megszerezhetik a Ferberth-féle telket a polgári adóterhek viselése mellett;⁵⁶

– 1748. március 22.: a budai klarisszák szerződése Buda városával;⁵⁷

– 1748. április 4.: Mária Terézia oklevele, melyben a budai tanács és a budai klarisszák között létrejött egyezséget megerősíti.⁵⁸

A klarisszák ingatlanvásárlásai és építkezései hihetetlen pénzeket emésztettek fel. Az erre vonatkozó részadatokat Rupp Jakab⁵⁹ és Paulinyi Oszkár⁶⁰ már közölte, itt inkább egy eddig ismeretlen, 1770. évi kimutatás adatait érdemes idézni:⁶¹

<i>Kiadások ingatlanra, építkezésre</i>	
Kiadás tételek	Forint
Polgári telkek vásárlása, adók alóli felszabadítása	49 667
Templom és konvent épületeire	
– az új templom alapozástól a berendezésig	58 000
– felső klauzúra, régi traktusban	49 000
– befejezett, új traktus	25 000
– az épülő új traktusra, eddig	8 000
– Moldauf-ház átépítése	4 200
– majorságra	2 000
Összesen	146 200
Birtokokon templom és plébánia építése	18 750
Birtokon gazdasági épületek, tisztartók házai	36 200
Mindösszesen	250 837

A rend belső élete

A budai klarisszák IV. Orbán pápa 1263. évi reguláját követték. Orbán pápa regulájában megengedte a közösségnek a birtokbírást, ennek következtében az alamizsnagyűjtés helyett a birtokok jövedelme jelentette a közösség evilági létének alapját. A birtok elfogadása lehetőséget teremtett az elzárkózásra, a szemlélődő létforma teljes megélésére.

A budai klarisszák szerzetesi élet meghatározta regulája, amely 24 „Tanuságh”-ot⁶² tartalmaz:

„I. Minniáian valakik e Világnak hiúságát el hagiuan [...] élúen engedelmisségben, tulajdonok nélkül és szüzeségben, és annak fölötté rekesz⁶³ alat.

2. Hogi a Szűzek a Calastromban szüntelen való rekez alatt lakianak.
3. A Szűzek be fogadásáról és be esküűésekről.
4. A Szűzeknek ruhaiokról.
5. Miképpen kellien a Szűzeknek nyugodniok.
6. Miképpen tarcsák a Szűzek Szolosmaiokat.⁶⁴
7. Kiktől vegiék a Szűzek az Aniaseteghazi⁶⁵ szentségeket.
8. Az Apáczáknak exercitumokról, auagi magok foglalatoságokról.
9. A Szűzeknek halgatásokról.
10. A Szólásnak modgiáról.
11. A Szűzeknek Böttelesekről és magok szenvedtetésekről.
12. A Betegh Apáczákról.
13. A Calastromnak belső aitariáról és annak őrizetiről.
14. A forgóról⁶⁶ és annak őrizteiről.
15. A Calastromnak alsó aitariáról.
16. A Beszélő Ablakról.
17. A Rostéliről⁶⁷ és anak őrizetiről.
18. Kinek és miképpen legien szabad be menni a Calastromban.
19. A Calastromnak Tisztartójáról és annak tisztiről.
20. Az Abbatissaról és annak tisztiről.
21. Hogi senki a Szűzek közül személie szerint a Római udvarba, auagi az Apostoli Szék eleiben ne men-nien.
22. A Visitatorról és annak tisztiről.
23. Ennek A Szerzetnek a Cardinalliáról.
24. Hogy el ne heniéliék a Szűzek esztet a Regulát.⁶⁸

A budai zárda apácái a fenti regulát követték. 1720 után, tekintettel a várossal kötött egyezésre, elsősorban a német nyelvet beszélő budai, pesti polgárlányokat vették fel rendjükbe. Az 1782. évi felosztási jegyzőkönyvben⁶⁹ találunk adatot arra, hogy német nyelvű regula példányt is használtak. Fennmaradt ezen kívül egy 1725-ben lemásolt magyar nyelvű regula kötet is, ezt Budán másolhatták még Csáky Éva Franciska kezdeményezésére.⁷⁰ Szerzetesi életüket minden részletében a regula előírásai szabályozták, valamint az ehhez kapcsolódó konstitúciók.⁷¹ A regula követésének módja megtalálható Csáky Éva Franciska *Rendtartásában*.⁷²

A rendház történetét – mint más szerzetesek tették – a budaiak is leírták a *protocollumban* (jegyzőkönyvben). A klarisszák XVIII. században keletkezett jegyzőkönyvei közül a nagyszombati, a pesti és a budai ma is feltalálható, a pozsonyi vagy lappang, vagy elveszett.⁷³ E jegyzőkönyvek részben névtárak is. Minden esetben magukon viselik az összeállítást elhatározó főnöknő egyéniségének jegyeit. A kivitelezés, a kötetés a zárda igényességének és egyben anyagi lehetőségeinek is bizonyítéka.

A budai klarisszák *protocolluma* 1748-ból.
BTM Kiscelli Múzeum, lt. sz.: 13710.

A budai klarisszák protocollumát Peck Antónia Jakobina főnöknő állíttatta össze 1748-ban.⁷⁴ Ez a jegyzőkönyv kisebb méretű, mint a nagyszombati klarisszáké,⁷⁵ de ismeretlen budai könyvkötőmestertől származó aranyozott bőrkötése ugyanolyan értékes remekmű.⁷⁶ A zárda történetét és a felvett tagok adatait (bár nem olyan részletesen, mint a nagyszombatiban) találjuk benne. A névtár rész a fogadalomtétel éve szerinti sorolja fel az apácák nevét, korát, belépésének idejét. Csak azok a nővérek szerepelnek benne, akik 1748-ban még éltek.⁷⁷ Nem vezették olyan pontosan, mint a nagyszombatiak, például nincs meg benne külön a halálózások időpontja és a hozományjegyzék.

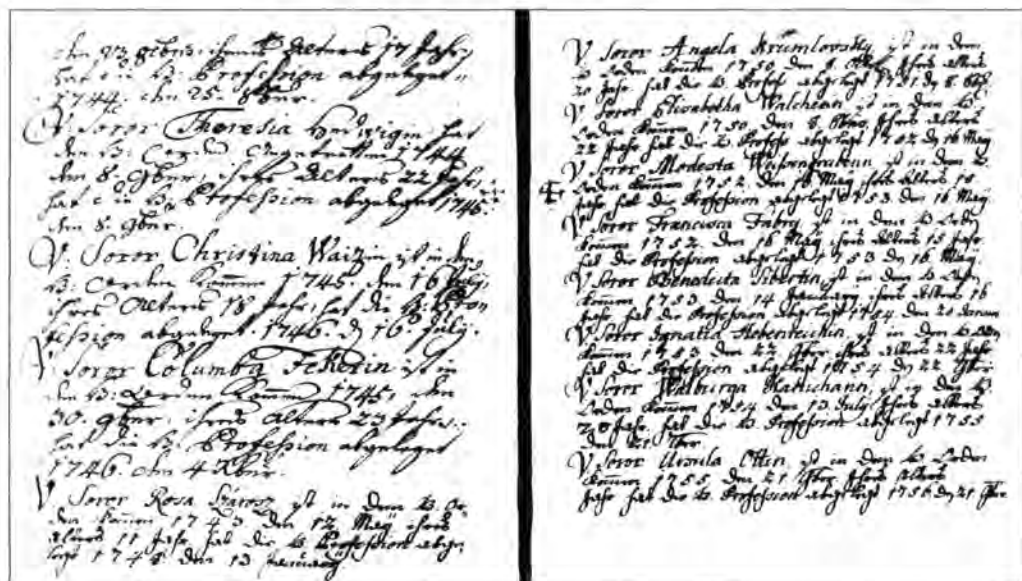
Felvétel a rendbe

A klarisszák nagyon tudatosan válogattak a rendbe jelentkezők között. Elsődleges szempont volt, hogy a rendi szabályzataikban előírt „chorus tartást”, vagyis a napi közös imákat és éneklést meg tudják tartani, valamint templomukban az énekes miséken az orgonajáték is biztosítva legyen. A klarisszák tehát „kinézték maguknak” az alkalmas jelöltet, de emellett természetesen náluk is „működött” az ajánlási rendszer,⁷⁸ így valószínűleg Barkóczy Rozáliát rokoni ajánlásra – hétévesen! –, Andrassy Katalint pedig gróf Károlyi Sándor javaslatára vették fel.⁷⁹

Fontosnak tartották, hogy népszerűek legyenek a polgárság körében. 1737-ben látott napvilágot a budai Nottenstein Nyomdában énekeskönyvük,⁸⁰ amelyről bátran feltételezhetjük, hogy a klarisszák kezdeményezésére a német nyelvű polgárság megnyerése érdekében jelent meg. A csak cimlapján német, egyébként latin nyelvű kottás énekeskönyv címe: „Krisztus lelki mennyasszonyának eljegyzése és esküvője a Szent Klára-rendben. Az eljárás és mód arról, hogyan válhat a szabad királyi főváros és Buda várában Szent Klára Anyánk-rend tagjává egy áhítatos szűz, majd hogyan készítik fel a boldog halálra, és hogyan helyezik örök nyugalomra”.⁸¹

1719. október 12-én, Regensburgban szabályozta Keresztély Ágost esztergomi prímás a klarisszák felvételének módját.⁸² Előírta, hogy az abbatissának a jelentkezőkről beszámolót kell készíteni, s hogy a fogada-

A felvettek névsora. Részlet az 1748. évi budai klarissza protocollumból.
BTM Kiscelli Múzeum, lt. sz.: 13710.

lomtétel előtt vizgára kell bocsátani a novíciát: „A fogadalom tétel előtt egy hónappal szokták a novíciát megh Examináltatni az Dieacessanus Érsek engedelmével, az mely pap urat eő rendel”. A jelöltnek egy évet kellett eltölteni tanulással és a szerzetesi életre való készüléssel a novícia-mesternő keze alatt, majd a vizsgán ismét megkérdezték, végleges-e a szándéka.

Az abbatissán kívül „külső egyházi emberek”, a budai klarisszáknaál például a vári jezsuiták vizsgáztatták a jelöltet.

A vizsgatételt protocollumba kellett jegyezni.⁸³ Az „examen” a jelölt származási adatait és belépésének időpontját is tartalmazta. A Tridenti Zsinat (1545–1563) rendelkezése értelmében három kérdésre kellett válaszolni a jelöltnek:⁸⁴ saját akaratából – nem készítésre – választotta-e a klarissza rendet, tudja-e, mit jelent apácának lenni, és hogy vállalja-e a halála napjáig tartó, egész életre szóló elzárkózást.

A felvételek 1715 és 1751 közötti adatai azt mutatják, hogy a klarisszák rendjébe csak akkor vettek fel új jelentkezőket, ha ellátásukról, elhelyezésükről kellőképpen tudtak gondoskodni. Rendszeresen felvettek – többszöri, a városnak adott ígéretük alapján – hozománnyal nem rendelkező polgárlányokat „ingyen”, mert a közösség számára fontos ismeretekkel (éneklés, orgonajáték stb.) rendelkeztek.

A fogadalomtétel

A fogadalomtétel rítusát a Csáky Éva Franciska által írt *Rendtartásból* pontosan ismerjük.⁸⁵ „Mikor professio tételre mise után az ablak⁸⁶ eleiben térdeplik a mennyasszony, tehát jobb kezében nyitva tartcsa a regulát, bal kezében pedig a feszületet és a templomban el végződván a Te Deum, üljön az Abbatissa egy zsellés⁸⁷ székbén, a mennyasszony térdepeljék eleiben összeve tévén kezeit, kit stolával összeve kössön az Abbatissa és a regulát előtte nyitva tartcsa. Mestere⁸⁸ mellette job kéz felől térdepelljen a kordát tartván, mingyárt el kezdi nagy fenn szóval a mennyasszony.”⁸⁹

A jelöltet egyéves novíciátus és eredményes vizsga letétele után bocsátották fogadalomtételre (professzióra), amikor is a főnöknő felolvasta a kezében tartott regulából a fogadalom szövegét, amelyet a jelölt megismételt:

„En Soror N fogado[m] az Istennek és a Boldogságos örökös Szűz MÁRIÁNAK boldog Szent Ferencznek, és boldog Szent CLARANAK, és mind az mennei Szenteknek, és teneked Abbatissa aszoniomnak, hofi egész életemnek rendiben [akarok] élni a Negiedik ORBÁN Pápa Urunktól szerzetünknek engettetet Regula alat engedelmességben, tulajdonom nélkül és szüzességben és annak folotte rekez alat, a mint ugain ezen Regula alat rendeltetik”.⁹⁰

Vermählung
Und
Heimführung
Der Geistlichen
Braut Christi,
In dem Orden
Der
S. Clara.

Das ist:

Ordnung und Weis/ wie ein
andächtige Jungfrau in der Königl.
Hungarischen freyen Haupt-Stadt und
Resung Ofen in den Orden der S. Mutter
Clara erstlich eingenommen : und letztlich /
wie sie zu einem seligen End bereitet /
und zu der Erden Christlich und
andächtig bestättet wird.

Ofen, gedruckt bey Johann Georg Rottenstem. 1737-

„Krisztus lelki mennyasszonyának eljegyzése a Szent Klára rendben”. A budai klarisszák Vermählung... imakönyvének címlapja. Ofen, 1737. OSzK, 279502.

Főnöknőválasztás

Csáky Éva Franciska az abbatisa feladatáról a következőket írta: „Az Szerzeteseknek elől Járója iol vegye eszében, melly nagy dologh bizattatot az eő rája és mely nagy terhek tötettek ez eő vállaira, mivel hogy nem áll a Szerzet a Házaknak és Templomoknak kőfalaiban, hanem a Szerzetes Személyeknek gyülekezeteiben”.⁹¹

A klarissza regula, valamint a már említett rendtartás előírása szerint háromévenként választottak főnöknőt a budai közösség tagjai.⁹² Sajnos a budai protocollum nem tartalmazza a főnöknők adatait. De levéltári kutatásaim során két korai, datálatlan irat és az 1743. és 1749. évi főnöknőválasztás eredményét tartalmazó jegyzék került a kezembe, amely tájékoztatást adhat.⁹³

1749. augusztus 28-án tartott abbatisa-választáson Schad Jozefát tették meg főnöknőnek, helyettese, priorissza tisztségben Barkóczy Margit lett.

<i>Budavári klarissza főnöknők (1740–1751)⁹⁴</i>		
Év	Főnöknő	Helyettese
1740–1743	Orechoczy Brigitta	Ludányi Cecília
1743–1746	Sauttermeister Klára	Peck Antónia
1746–1749. VIII. 27-ig	Peck Antónia	Barkóczy Margit
1749. VIII. 28-tól	Schad Jozefa	Barkóczy Margit

A főnöknő feladatait a regula 22. tanúsága, „Az Abbatisaról és annak tisztiról” részletesen előírta. Ennek a rendelkezésnek a mindennapok gyakorlatában való megtartását a már említett rendtartás részletesen rögzíti. A regulakötetnek, a zárda pecsétjének, a kulcsoknak és a korábbi főnöknő által készített számadásoknak átvételével jutott a főnöknő tisztségébe.

„Tisztek táblája” – tisztségviselő

A megválasztott főnöknő első feladata volt, hogy új rendet állítson fel a munkák megosztásában. Ezt nyilvánosan oldották meg, „a legkisebttől” kérve először javaslatot. Így alakították ki a „szüzek tábláját”, amely a személyre szóló feladatokat határozta meg úgy, hogy egy-egy tapasztaltabb, idősebb nővér mellé fiatalokat osztottak be. Megválasztották a novícia-mesternőt, a kórus vezetőjét, a betegszobásokat, a pincéseket, a kapusokat, a varrónókat és az irnokokat.

A szerzetesnők hétköznapi szigorú időbeosztás szerint teltek. Az előírások (a regula és az azt kiegészítő konstitúció) megszabták a naponta elmondandó közös imádságot és a „kórusi szolgálatot”. A közös énekléshez, a „chorus tartáshoz” jó hangú, énekelni tudó jelölteket kerestek és vettek be a zárdába, ilyenkor az előírt hozománytól is eltekintettek. Éneklésüket orgonajátékkal is kísérték, ez a közös karének, valamint templomukban tartott ünnepi szentmisék áhítatát szolgálta.

A közös és magánimával töltött idő után ki-ki feladata és tehetsége szerint munkálkodott. Ismertek az úgynevezett „apácamunkák”, a szentképek díszítése vagy viaszfigurák készítése. Felkérésre ereklyék díszítését is vállalták. A budai klarisszák öltöztették Szent Kandidus ereklyéjét, amelynek translációja⁹⁵ 1761. november 5-én történt, ekkor helyezték el Székesfehérvárott a jezsuiták Nepomuki Szent János-templomában.⁹⁶ Némethy szerint ők díszítették újra „nagy költséggel” 1764-ben a budavári Nagyboldogasszony-templom Szent Fortunát-ereklyéjét is.⁹⁷

A leköltöző klarisszák Árpád-házi Szent Margit tiszteletét visszahozták Budára, ez egyik vallási örökségük volt az egykor a Nyulak szigetén élt domonkos apácáktól. Amint lehetőségük volt rá, 1739-ben Ore-

choczy Brigitta „ex abbatisa” azzal a kéréssel fordult a primáshoz, hogy a szigeten misét mondathassanak Boldog Margit tiszteletére. Egy kis kápolnát építettek ott, amelyet 1740. május 25-én a várbeli jezsuita rektor áldott meg.⁹⁸

Osztrák császárnék – magyar klarisszák

Mária Terézia császárnő a pesti és budai klarisszáknál tett látogatásával nemcsak udvariassági kötelezettségének tett eleget, hanem minden bizonnyal elődei példáját is követte. Pesten és Budán ekkor több férfi szerzetesrend is működött, de női csak a klarisszáké volt. Ugyanakkor Pozsonyban a klarisszák mellett Szent Erzsébet-rendiek és orsolyiták is éltek, Bécs városa pedig számtalan apácázárdát mondhatott magáénak.

Még XVII. század eleji az a történet, amikor a pozsonyi klarisszák (köztük esetleg óbudai társaik is) segítséget kaptak II. Ferdinánd feleségétől, Eleonóra⁹⁹ császárnétól. A magyar, osztrák és pozsonyi klarisszák története, utóbbiak többszöri menekülése következében, ha átmenetileg is, de összekapcsolódott. 1606-ban menekülésük során a pozsonyi klarisszák Grazból – ahol a zárdában már a megszigorított életformát tapasztalták¹⁰⁰ – Bécsbe¹⁰¹ érkeztek, s itt segítséget kértek társnőiktől ahhoz, hogy megtanulhassák a szigorított szabályokat. Ezért a bécsiek 1607-ben Pozsonyba küldték Englin Mária Magdaléna¹⁰² apátnőt két nővérrel. 1619-ben a pozsonyi klarisszák, akik Bethlen Gábor támadása elől Bécsbe „futottak”, Eleonóra császárnében, II. Ferdinánd feleségében¹⁰³ kegyes pártfogóra találtak, mert 1623-ban segítséget nyújtott a magyar ajkú klarisszákknak ahhoz, hogy visszatérjenek pozsonyi zárójukba.¹⁰⁴

A császárnék és a pozsonyi klarisszák hagyományosan szoros kapcsolatban voltak egymással a XVII. század során. 1688-ban például, amikor Lipót császár és neje, Eleonóra¹⁰⁵ meglátogatta a pozsonyi klarisszákot, mivel a császárné Árpád-házi Szent Margit nagy tisztelője volt, a szenttől származó ereklyedarabokat kért és kapott tőlük.¹⁰⁶ Később, 1719-ben, amikor a budai klarisszák bevonultak új zárójukba, első templomuk felszentelési ünnepélyén Eleonóra császárné is, már özvegyen, képviseltette magát.¹⁰⁷

1749. évi klarissza tisztségviselők választási jegyzőkönyve.
MOL, E 152., Acta Jes. Irreg. Coll. Bud.

Belépési engedély a klauzúrába

Mint fentebb említettem, a budai és pesti klarisszák is IV. Orbán pápa 1263-ban kiadott és „reformált” regulája szerint éltek, a klauzúras élet a világtól való teljes elzárkózást jelentette, vagyis az apácák egész életükre bezárkóztak¹⁰⁸. XIII. Gergely pápa (1572–1585) bullája¹⁰⁹ – amely az említett regulakötetben, a regulát módosító pápai bullák között szerepel – megtiltja világiak belépését a klarissza zárdába. A tiltás mindenkire vonatkozott. A királynő, Mária Terézia is csak pápai engedéllyel léphetett be. A hazai klarissza monostorok középkori történetéből számtalan példát ismerünk a tiltás alóli felmentésre.¹¹⁰

A XVII. században a magyar klarisszáknál a rendi fegyelmet megszigorították (többek között világiak belépését megtiltották), ebben jelentős szerepet játszott a marianus ferences provincia, valamint Pázmány Péter esztergomi érsek.¹¹¹ Feltételezzük, Mária Terézia rendelkezett pápai engedéllyel, hogy a klarisszákat zárdájukban meglátogathassa,¹¹² s minden bizonnyal Bécsben is látogatta a két klarissza zárdát, illetve a többi klauzúrában élő apácát (domonkos, premontrei stb.).

A Mária Terézia királynőt fogadó klarisszák

A királynőt különösen érdekelte a budaiak helyzete, mert előző nap (augusztus 7-én) Lotharingiai Ferencsel együtt a pesti klarisszáknál tett látogatást, „...akiknek itt nincs semmi alapítványuk, csak Isten kegyelméből élnek [...], s] gazdag adományokban részesítették őket” – ahogyan a *Wienerisches Diarium* tudósítója külön megjegyezte.¹¹³

A budai klarissza zárda apácáiról eddig két névsort adtak közre: 1884-ben Némethy Lajos, aki felsorolta az általa (forrásokból) ismert valamennyi klarisszát,¹¹⁴ továbbá Beke Margit névjegyzékét kell említenem, amely 1990-ben jelent meg.¹¹⁵ Ezeket a névsorokat a már idézett, kutatásaim során előkerült források segítségével tovább lehetett pontosítani.¹¹⁶

Mária Terézia fogadására valószínűleg valamennyi budai klarissza felsorakozott, mintegy 44 nővér várta a királynőt és kíséretét. (A látogatás előtti utolsó névjegyzék 1749-ben készült, nem tudjuk, ekkor élt-e még mindenki, aki a jegyzéken szerepelt. Elképzelhető, hogy egy-két nővérrel ekkor kevesebb fogadta a királynőt.) Legelől Schad Jozefa, a klarisszák főnöknője, az abbatisa állt (az 51 éves, polgári származású nővér 1720-ban lépett a rendbe és 1721. június 23-án tett fogadalmat), akit 1749. augusztus 28-án választották meg erre a tisztségre. Ő fogadta és köszöntötte németül a királynőt és bemutatta helyettesét, a priorisszát, Barkóczy Róza Margitot (őt 1721-ben, hét és fél évesen vették be a budai klarisszák közé, 1730. június 2-án tett fogadalmat, a látogatás idején 47 éves volt). Barkóczy Róza Margit előtt talán hosszabban időzött a királynő, neve ismerős lehetett egy 1748-ban írt kérelemből, amelyben a priorissza a királynő támogatását kérte a várossal kötött egyezségük megerősítéséhez.¹¹⁷ Minden bizonnyal arról is tájékoztatták a királynőt, hogy a budai klarisszák között él a neki szállást adó egri püspök, Barkóczy Ferenc testvérhúga.

A matereket vélhetőleg név szerint bemutatták:

Név	Fogadalomtétel	Kora
1. Orechoczy Brigitta	1688. V. 20.	80
2. Sautermeister Klára	1720. VIII. 12.	51
3. Peck Antónia	1721. X. 29.	51

A diszkrétak (választott tisztségviselők, tanácsadók) a következők voltak:

Név	Fogadalomtétel	Kora
1. Fenner Xavéria	1717. VIII. 12.	56
2. Ludányi Cecília	1722. IV. 12.	45
3. Horváth Rozália	1722. VII. 13.	52
4. Andrassy Julianna	1733. III. 19.	47

Összesen huszonnégy karnővér volt ekkor:

Név	Fogadalomtétel
1. Csernyánszky Nepomuceana	1722. VII. 13.
2. Most Katalin	1727. IX. 27.
3. Huber Leopoldina	1729. VII. 21.
4. Kar Koletta	1732. VI. 2.
5. Puchleiter Franciska	1734. X. 18.
6. Schmied Karolina	1732. X. 21.
7. Kling Alojzia	1732. X. 21.
8. Csupi Barbara	1733. VII. 8.
9. Zahorska Janka	1734. VII. 4.
10. Falkoner Erzsébet Szófia	1735. VIII. 24.
11. Mercz Ágnes	1736. ¹¹⁸ X. 18.
12. Weiss Sebastiana	1736. X. 18.
13. Lasfert Orsolya	1739. X. 8.
14. Puki Viktória	1739. IX. 29.
15. Schreim Hortulánia	1739. VII. 29.
16. Schneider Valburga	1738. X. 8.
17. Belusics Michaela	1743. IX. 11.
18. Majerr Kresencia	1743. X. 21.
19. Wacheimer Gabriella	1744. II. 11.
20. Heinrich Marianna	1744. X. 25.
21. Hedvig Terézia	1745. IX. 8.
22. Waitz Krisztina	1746. VII. 16.
23. Fecker Kolumba	1746. X. 8.
24. Száraz Róza	1748. VI. 13.

A királynő fogadására összegyűltek csoportját nyolc szolgálónővér zárta. Helyük és feladatuk más volt, mint a karnővéreké, a kórusban nem énekeltek, csak a naponkénti szentmisén vettek részt és a zsolozsma helyett a megfelelő számú „Ave Mariát és Pater Nostert” kellett elmondaniuk.¹¹⁹ Feladatuk elsősorban a napi háztartási munka elvégzése volt.¹²⁰

Név	Fogadalomtétel
1. Pirchinger Marcella	1716. VIII. 12.
2. Arnold Gertrúd	1720. IX. 19.
3. Brandtner Mechtild	1722. VII. 13.
4. Steindl Floriánna	1735. VIII. 12.
5. Möcher Agáta	1740. VII. 26.
6. Forstner Ilona	1742. VI. 25.
7. Altchuber Márta	1744. IV. 26.
8. Pfistner Notburga	1744. IX. 29.

Számba véve a budai klarisszákat, meg kell említeni három jelöltet, akiket Fenner Xavéria¹²¹ noviciamesternő készített fel 1751-ben a fogadalomtételre:

Név	Kora	Felvétel	Fogadalomtétel
1. Krumlovszky Angéla	20	1750. X. 8.	1751. X. 8.
2. Walcher Erzsébet	22	1752. X. 8.	1752. III. 16.
3. Horst Felicitas	27	1750. X. 28.	1751. IX. 7.

A rendház

A királynő az Úri utcán át hajtattott a klarisszákhöz és a főkapu előtt szállt ki a hintóból. Két udvarhölgyével bement az épületbe, miközben a hintó a kocsisal és az inasokkal az utcán várakozott.

A klarisszák zárdájának Úri utcai frontja kétemeletes volt. A földszinti folyosó az utcai fronton húzódott, itt volt a legnagyobb terem, a refektórium, amelynek ablakai az udvarra néztek.¹²² Az ebédlőt az apácák naponta kétszer használták.¹²³ Ebédre négy tál ételt kaptak a nővérek, estére három tál étel jutott, mindkét alkalommal pecsenyét is fogyasztottak. Böjti napon természetesen nem ehettek húst, ekkor csak este étkeztek és csak két tál étel volt a vacsora. Az előírás szerinti étkezést olykor szűkebbre szabták, hogy takarékoskodjanak. Minden étkezéshez fél meszely bort ittak.¹²⁴

Falkoner Szófia: A budai Jézus Szive Társulat névkönyvének címlapja, 1742. OSzK Kézirattár, Fol. Lat. 3650/II.

A csemegéket, a külön kívánságokat a közösség asztaláról nem tudták biztosítani, akinek „...egészségének erősítésére úgy mint caffera, czukorra és más effélékre”¹²⁵ szüksége volt, a kapott ajándékból, pénzből tudta azt megvetetni magának.

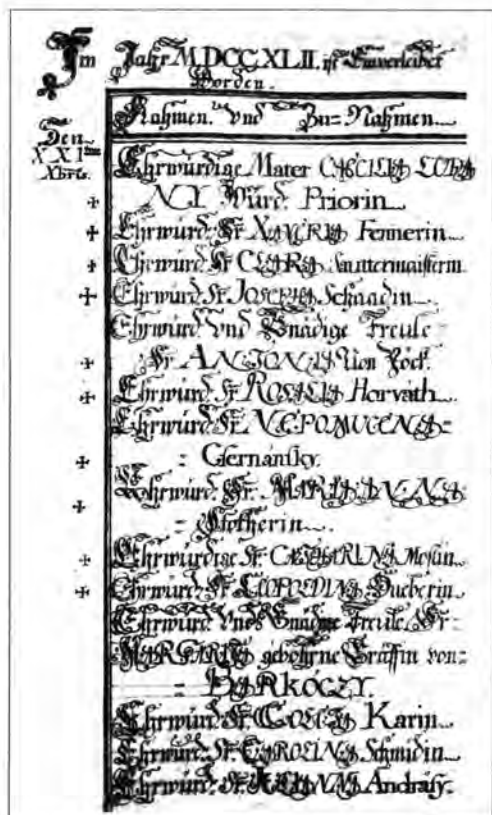
Az apácák közösen végezt munkájának egyik színtere a varroda volt, de ennek pontos helyét eddig még nem lehetett meghatározni. Ruházatukat a hét rendszeresen dolgozó klarissza „habitus varronő” készítette vásárolt kelmékből.¹²⁶ Az apácák háromévenként az előírásoknak megfelelő öltözetet kaptak: „...minden ruházattya mind posztóból, mind pedig vászon és nálunk szokott gyolcsból és ez mind egyaránt az elsőől [a főnöknő] fogva az utolsóig. [...] Mivel a posztónak pedig mind a vászonnak és gyolcsnak minéműsége nem lehet egyenlő minden esztendőben...” Természetesen, ha valakinek korábban megkopott a ruházata (habitusa), újat kérhetett és kaphatott.¹²⁷

Az apácák cellái az első és második emeleten voltak, mindkét szinten a középső folyosóról nyíltak. A berendezés egyszerű és szerzetesi életüknek, munkájuknak megfelelő volt: „A különös és magányos szobácskákban vagyon kinek-kinek asztalocskája, oratoriuma,¹²⁸ atya,¹²⁹ egy két almárium, egy két szé-

ke, néhány képek, a szerzetes nálunk szokott munkához való eszközök [...] könyvek”.¹³⁰ A cellájuk falát fekete nyomtatott képpel díszíthették, színes kép csak az oltárukon lehetett.¹³¹ A gyakorlat az volt, hogy ha valaki drága bútort vagy más értéktárgyat kapott ajándékba, azt minden esetben átadta a közösségnek, hogy a templomot (az istenházát) vagy a zárdát „ékesíthessék” vele.

1751-ben még nem alakult ki a klarisszák egységes teletömbje az Űri utca, Ferences köz és Sütő utca között. A templom épülete – a Ferences közben – a rendház épületömbjéhez kapcsolódott, ez zárt falat adott a kis utca (köz) felé. A földszinten, a templom szentélye mögött volt a sekrestye, előlött az első emeleten az oratórium. Feltételezhetjük, hogy a jelölteket itt, az északi épületben helyezték el, tekintettel arra, hogy csak később, a fogadalomtétel után tartózkodhattak a klauzúrában.

A budai, Jézus Szíve Társulat klarissza tagjai, 1742-ben. OSzK Kézirattár, Fol. Lat. 3650/II.

Falkoner Szófia: Orechoczy Brigitta budai abbatissa cimere a Jézus Szíve Társulat névkönyvéből. OSzK Kézirattár, Fol. Lat. 3650/II.

A korabeli tudósító szerint a királynőt fogadó klarisszák örömmel tedeumra fakadtak és Mária Terézia velük énekelt.¹³²

A templom

1743-ban a budai klarisszák a ferencesekkel kötött szerződés révén az Űri utcai fronton újabb épület birtokába jutottak (ez a Zaiger 60. sz.),¹³³ amelyet a város hozzájárulása után addigi ingatlanukhoz csatoltak. Emiatt engedélyeztetni kellett a kis utca áthelyezését.¹³⁴ Ezután észak felé kialakították épületömbjük végső határát, majd második és végleges templomuk felépítésébe kezdtek.¹³⁵ A templom tervezője valószínűleg az a Wittwer Márton Athanáz (1667–1732) karmelita laikus testvér volt, aki többek

között a győri Szeplőtelen Fogantatás és Szent István király karmelita templom, valamint a sümegi Mária, a Betegek Orvosa ferences kegytemplom terveit is készítette.¹³⁶ A templom ünnepélyes alapkövetétele 1743. június 12-én volt, az alapkövet Patachich Gábor Hermann kalocsai érsek szentelte fel.¹³⁷

A templom építésének befejezések, 1748. május 6-án a toronysisakra felillesztették a keresztet. A palér, szokás szerint – így említi Kósa Jenő a klarissza rendről szóló történeti munkájában –, nyolc pohárköszöntőt mondott és ledobta a poharakat, amelyek közül öt nem törött el.¹³⁸

A templomban akkor két harang és főoltár volt.¹³⁹ A templom külső mérete: 17 × 38 méter. A toronyban két harangot szereltek fel.¹⁴⁰ Az új templomot 1748. szeptember 22-én gróf Csáky Miklós kalocsai érsek (1747–1751) szentelte fel,¹⁴¹ „a Makula nélkül való boldogságos Szűz tiszteletére [...], s] azon templomnak chorusába bé is vezettettek mivel azelőtt az emléttét kápolnában végeztek az isteni szolgálatot”.¹⁴²

A templom tényleges használatát 1748. október 28-án kezdték meg: „P. Graff Gábor S. J. rektor és plébános, reggel 8-kor a régi templomból a Szentséget ünnepi körmenetben [...] vitte át az új templomba”,¹⁴³ majd venisancte és tedeum eléneklése után Hausgross Nicephorus ferences atya német nyelvű beszédet mondott.

A templom pompás volt, mint Schoen Arnold írja: „A [...] pompaszeretően kiképzett kolostor-templom olaszos típusú főhomlokzata mögött az orgonakórus alatt háromhajós előcsarnokkal indult négy elliptikus boltszakaszos mélységű hajóban, amelyet a hajónál keskenyebb szintén elliptikus boltozatú szentély zárt le kelet felé a klastromépületbe építve”.¹⁴⁴ Schoen Arnold külön hangsúlyozta, hogy az 1743-ban elkezdett templom végül 5 hónap alatt, „az erélyes Peck Jakobina Antónia apátnő szorgalmazására, egyetlen oldal-tornyával felépült”.

Az épületnek kezdetben csak három oltára volt, a főoltáron kívül két mellékoltár készült el. Az Immaculata tiszteletére felszentelt főoltár emlékeztette a budai klarisszákak hajdani óbudai monostorukra. Elképzelhető, hogy kezdetben kép helyett az a Mária-szobor állt az oltáron, amelyet az apácák Óbudáról Pozsonyba vittek, majd onnan visszahoztak Budára.¹⁴⁵ 1719. október 15-én első, ideiglenes templomuk szentelésekor a körmenetben leányok vitték e szobrot ideiglenes szállásukról első templomukba.¹⁴⁶ A szobrot még 1725-ben Sigray Róza, az akkori főnöknő felújította.¹⁴⁷ A két elkészült mellékoltárt Jézus Szíve és Mária Szíve tiszteletére szentelték. Jézus Szívének tisztelete ekkor már nagyon elterjedt Budán. Az apácák a templomban egy díszesen faragott szószéket is felállítottak, ami később az újlaki templomba került, ma is ott látható.¹⁴⁸

A budai klarisszák az általuk különleges kegyben tartott Jézus Szíve tiszteletére 1742. december 21-én alapítottak társulatot (kongregációt).¹⁴⁹ A társulat alapítását XIV. Benedek pápa bullájával engedélyezte. A tagok nevét bevezették a társulat névkönyvébe, a *Bruderschaft Buch einer unter Titul und Schuz des allerheiligsten göttlichen Herzens JESU*¹⁵⁰ című föliánskötetbe. A könyv kötése fatáblás, vörös bársony bevonattal, a kötéstábla sarkait hajdan ezüst veretek díszítették. A budai klarisszák kongregációjának névkönyvét Falkoner Erzsébet Szófia klarissza nővér díszítette festményével,¹⁵¹ az akvarell címlap Jézus Szívét ábrázolja. Az egyházi társulatok névkönyveiben szokás volt a főrangú tagok családi címerének megfestése. A kötetben Falkoner Szófia megfestette az akkori főnöknő, gróf Orechoczy Brigitta családi címerét is.¹⁵² A nővér festői munkásságát Némethy Lajos méltatta, olyan finom és értékelő elismeréssel, mint amilyen csinosan és ügyesen Szófia nővér készítette, színezte képeit.¹⁵³

Összefoglalás

A királynő tíznapos látogatásának utolsó napján, augusztus 12-én a budai tanács átvonult Pestre, hogy a felségek kihallgatáson fogadják őket.¹⁵⁴ A budai városbíró, Neuhauser Ferenc rövid beszédet mondott, Cetto Jakab András, Buda város polgármestere átnyújtott a császári párnak egy budai fürdőkről szóló könyvet. A könyv, amely Stocker Lőrinc budai katonaoorvos munkája, *Thermographia Budensis* címmel jelent meg Budán, 1729-ben a Nottenstein Nyomdában.¹⁵⁵

A személyes látogatás a királynő számára világossá tette, hogy a klarisszák csak jelöltjeiket oktatják, nem foglalkoznak iskolarendszerű nőképzéssel. Megoldatlannak tartotta a leánynevelést a két városban is. Ezért telepítette az angolkisasszonyokat 1770-ben az elkészült királyi palotába,¹⁵⁶ akik budavári működésük után, 1777-ben Vácra költöztek.

A királynő kitüntető kegye, a látogatás minden bizonnyal emelte a klarisszák rendjének jelentőségét a városi polgárság szemében. Ezen mit sem változtatott a nagyszombati, pesti, pozsonyi, zágrábi klarisszák és a többi szerzetes rendház 1782. évi feloszlata (NB. rendet csak a pápa szüntethet meg, 1782-ben csupán rendház-feloszlás történt), amikor is még 13 nővér élt azok közül, akik 1751-ben fogadhatták a királynő látogatását. Nevük álljon itt emlékül.¹⁵⁷

Név	Felvétel éve	Életkor	Fogadalom-tétel éve	Kora* 1782-ben
1. Schmied Karolina	1731	23	1732	80
2. Barkóczy Rozália	1721	7	1730	70
3. Kar Koletta	1730	14	1732	67
4. Andrássy Julianna	1732	18	1733	69
5. Kling Alojzia	1732	17	1733	69
6. Steindl Floriánna	1734	20	1735	67
7. Falkoner Szófia	1734	20	1735	68
8. Heinrich Marianna	1743	14	1744	58
9. Wacheimer Gabriella	1743	22	1744	61
10. Hedvig Terézia	1744	22	1745	60
11. Fecker Kolumba	1745	23	1746	58
12. Krumlovszky Angéla	1750	20	1751	52
13. Walcher Erzsébet	1750	22	1752	54

*Bemondás alapján.

FÜGGELÉK

BUDAI KLARISSZA FŐNÖKNŐK ÉS HELYETTESEIK (1740–1751)¹⁵⁸

BARKÓCZY Rozália Margit (1714–?) apja gróf Barkóczy Ferenc, anyja gróf Zichy Julianna volt. Testvére, Ferenc (1710–1765) 1744–1761 között egri püspök, majd esztergomi érsek volt (1761–1765).¹⁵⁹ Nagynénje, Barkóczy Anna Johanna klarissza apáca volt Nagyszombatban, a főnöknői tisztséget is betöltötte. Rozália felvételét a budai zárdába valószínűleg Csáky Éva Franciska budai főnöknő készítette elő, akihez rokoni szálak fűzték: Éva Franciska édesapja Csáky István harmadik feleségének, Barkóczy Máriának volt az unokahúga. Barkóczy Rozália gyermekkori, apácaruhában festett képét elsőként Cennerné Wilhelmb Gizella publikálta.¹⁶⁰ Az olajfestmény a Hadik-Barkóczy család galériájából származik, ma a Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcarnokában található. Nevét a budai protocollum őrizte meg, életrajzi adatait itt említették: 1721. június 8-án vették fel a budai zárdába, ekkor hétéves volt, tehát 1713-ban született. 1730. július 2-án tett fogadalmat.¹⁶¹ Az 1742-es társulati névkönyvben neve mellett tisztséget nem említenek. 1746–1751 között priorissza. E tisztséggel említették az 1748-ban összeállított protocollumban is. Később a budai klarisszák többször is megválasztották főnöknőnek. Rupp Jakab Barkóczy Rozália nevét az 1753-as esztendőnél említi, valamint 1755–1757 között mondja főnöknőnek.¹⁶² Beke Margit a forrás megnevezése nélkül még 1767-ben is apátnőnek mondja.¹⁶³ Az 1782-es feloszlatási jegyzőkönyv szerint 70 éves, 61 éve élt a szerzetben. Ezek az életrajzi adatok csak részben felelnek meg a protocollum adatainak, születési éve ezek szerint 1714. 1780-ban – az 50 éves jubileum alkalmából – második fogadalmát is letette,¹⁶⁴ erre utaló adatunk azonban nincs. 1782-ben, a klarissza zárda feloszlatása után Budán egy magánháza vonult vissza.¹⁶⁵

LUDÁNYI Cecília (1706–?)¹⁶⁶ 14 éves korában, 1720. október 8-án lépett a klarisszák közé. Fogadalmát 16 évesen, 1722. április 12-én tette le. 1740 és 1743 között priorissza, ezzel a tisztséggel szerepel az 1742. évi egyezmény aláírói között is.¹⁶⁷ 1749-ben több tisztségre választották: diszkreta, tanácsadó, ifjak mestere és kórusmesternő.

ORECHOCZY Brigitta¹⁶⁸ (1671–?) 10 éves korában, 1681-ben, Pozsonyban lépett a szerzetbe. Fogadalmát 17 évesen, 1688. május 20-án tette le.¹⁶⁹ 1714. november 19-én társnőivel Budára költözött, hogy megalapítsák az új zárdát.¹⁷⁰ Orechoczy Brigitta saját kezétől származó levelét ismerjük: 1734. október 21.: az oltáriszentség kitételének eltiltása miatt panaszkodott gróf Esterházy II. Imre primásnak (a levél hátoldalán válaszfogalmazvány, melyből kiderül, hogy sem Esterházy primás, sem a – meg nem nevezett – ferences provinciális (tartományfőnök) nem tiltotta meg az oltáriszentség kitételét, s érdeklődnek, ki cselekedte ezt);¹⁷¹ 1735. július 30.: Orechoczy főnöknő levele Esterházy Imre primáshoz,¹⁷² ismét az oltáriszentség kitételének problémájáról ünnepnapokon (1735. augusztus 4.: a fenti levél hátoldalán válaszfogalmazvány: az oltáriszentséget az 1. és 2. vecseryén, jeles ünnepnapon szentmisék alatt kithetik; „Ezen alkalommal említett Szent Klárának Reliquiáját melyet az ide [Pozsonyba] Pp. capucinusok Lectora kezemhez adott vissza küldöm kegyelmeteknek”). 1735-ben íródott gróf Bercsényi Zsuzsanna (gróf Zichy Péter özvegye) tiltakozása a budai klarisszák óbudai névhasználata ellen.¹⁷³ 1739-ben írt ismét Orechoczy Brigitta (még nem abbatisa) levelet a primáshoz, hogy a Nyulak szigetén Szent Margit tiszteletére misét mondhasanak. Orechoczy Brigitta 1740–1743 között volt abbatisa. Falkoner Szófia nővér-festőnő 1742-ben elkészítette Jézus Szíve tiszteletére alapított társulatuk albumában a főnöknő („Orechoczy Brigitta”) családi, grófi címerét. 1742-ben a budai klarisszák szerződést kötöttek a pozsonyi nővérekkel a Nyulak szigetén lévő tanyáról, az aláírók: Orechoczy Brigitta abbatisa és a tisztségviselők: Sigray Róza ex abbatisa, Ludányi Cecília priorissza, valamint a diszkreták: Peck Antónia, Schad Jozefa, Sautermeister Klára, Sennyei Xavéria voltak.¹⁷⁴ 1742-ben Orechoczy Brigitta főnöknő használta utoljára a régi óbudai pecsétet.¹⁷⁵ Az 1743. és 1749. évi főnöknőválasztáson is részt vett.

PECK (PEKIN) Antónia Jakobina (1702–?) pesti polgári származású leány volt, akit 1720. október 21-én vettek fel jelöltnek a budai klarisszák. Az akkor 18 éves jelölt később gazdag hozománnyal, 500 forinttal lépett a rendbe.¹⁷⁶ 1721. október 25-én tette le fogadalmát, ekkor a főnöknő Sigray Erzsébet Róza volt.¹⁷⁷ 1732-ben a beteg Sigray Róza helyett priorisszáként¹⁷⁸ ő választott Károlyi Sándor levelére. 1742-ben diszkreta. Beke Margit szerint 1743–1746 között főnöknő, ténylegesen azonban ez idő tájt még csak helyettes priorissa.¹⁷⁹ 1746-tól 1749. augusztus 27-ig volt főnöknő. 1747-ben új pecsétet készíttetett (a régi, addig használt óbudai pecsét helyett), melynek ő volt első használója.¹⁸⁰ A pecsét felirata: „Sigillum Convent Budensis Sanctissima Mon[ialium] Ord[inis] S[anctae] Clarae”. 1748-ban megíratta a budai klarisszák protocollumát.¹⁸¹ 1748-ban több telket (Adam Körner, Johann Ferberth) vásárolt.¹⁸² 1748. március 22.: a budai klarisszák szerződése Buda városával,¹⁸³ a telket a polgári terhek viselése mellett megszerezhetik. Nevéhez fűződik az új templom építésének befejezése és felszentelése. 1748-ban Csabán (ma Piliscsaba), a klarisszák birtokán felépíttette saját költségükön a második templomot.¹⁸⁴ Fennmaradt 1749. augusztus 21-i levele a pozsonyi klarisszákhoz, amely birtoklevelek átadásáról íródott.¹⁸⁵ 1749. augusztus 28-án részt vett az abbatissa-választáson.¹⁸⁶ 1749-ben az alábbi tisztségekre választották: német nyelvű levezető (írnoknő), kórusmesternő. 1755–1757 között másodszor is abbatissa.¹⁸⁷

SAUTTERMEISTER Klára (1700–?) budai polgárlány, valószínűleg a későbbi polgármester testvére volt. 19 éves korában, 1719. augusztus 12-én vették be a szerzetbe, ekkor még bérelt házban laktak a klarisszák, s a főnöknő Csáky Éva Franciska volt. Fogadalmát 1720. augusztus 12-én tette le. Némethy Lajos csak materként említi és budai születésűnek mondja.¹⁸⁸ Beke Margit jegyzékében csak a neve szerepel.¹⁸⁹ 1743-ban választották abbatissának, valószínűleg három éven át, 1746-ig töltötte be a tisztséget. 1749-ben a gyermekek mesterévé jelölték.

SCHAD Jozefa (1700–?) 20 évesen, 1720-ban lépett a budai klarisszák közé, 1721. június 3-án tett fogadalmat. Ekkor a főnöknő Sigray Róza volt.¹⁹⁰ 1742-ben és 1748-ban diszkreta.¹⁹¹ 1749. augusztus 28-án választották abbatissának,¹⁹² amikor is 32-ből 17 nővér szavazatát nyerte el. Sauttermeister Klára ugyanakkor 12 szavazatot kapott. Némethy Lajos csak materként említi.¹⁹³ Beke Margit jegyzékében csak a neve szerepel.¹⁹⁴ Mint a budai klarisszák főnöknője, ő fogadta Mária Teréziát és kíséretét 1751. augusztus 8-án.¹⁹⁵

Az idézeteket fordította: Jánosi Sándorné és dr. Szalai Béla.

JEGYZETEK

A JEGYZETEKBE ELŐFORDULÓ LEVÉLTÁRI LELŐHELYEK RÖVIDÍTÉSEI

MOL, E 150. = MOL, Magyar Kamara Archivuma, E 150. Acta Ecclesiastica. B. Iratok: Irregesta 20. dob., 12. fasc. Klarissza rend.

MOL, E 151. = MOL, Magyar Kamara Archivuma, E 151. Acta Ecclesiastica. Ordinum et Monialium. A pozsonyi klarisszák (Acta Mon. Pos.) és az óbudai (közötte a budai) klarisszák (Mon. Vet. Bud.) iratai.

MOL, E 152. = MOL, Magyar Kamara Archivuma, E 152. Acta Jesuistica B. Irregesta Collegium Budensis. (Acta Jes. Irreg. Coll. Bud.).

MOL, HT, C 103. = MOL, Helytartótanácsi Levéltár. C 103. Inventarien der in Hungarn Aufgelassenen Klöster. Klarissen Nonnen Ofen.

MOL, P = MOL, P szekció, Családi Levéltárak.

1. Hanskarl Erzsébet (1905–), a Fővárosi Könyvtár munkatársa volt, bécsi kutatásai során a *Wienerisches Diarium* első 50 évfolyamát (1703–1752) dolgozta fel. A folyóirat történetét a bevezetőben ismerteti. Mária Terézia Pestre érkezése a személyi hírek között, a 28., a látogatás részletes leírása az 53–58. oldalon található.

2. RÉVHELYI, 1933, 1.

3. RUPP, 1868, 118–119.; RÖMER, 1873, 161.; RÉVHELYI, 1933, 5.

4. HANSKARL, 1939, 53. (a tudósító nem nevezte meg a püspököt); SUGÁR, 1984, 406–424.; MARCZALI, 1891, 232.
5. BpTört, III., 1975, 223–225.; HANSKARL, 1939, 43.; FALLENBÜCHL, 1996, 33., 36.
6. Vánossy Ferenc budai polgár, 1722-től bíró, 1723-tól tanácsos, 1727-től 1730-ig budai polgármester, 1737-ben állásától megfosztották. (Budáról szóló, anonim művének függelékében a híres gyógyfürdöket is ismertetett.) Irodalom Vánossyról: SCHMALL, 1899, 243–245.; BpTört, III., 1975, 200.
7. VÁNOSSY, 1733, 14. „...über den Parade-Platz gerad robschon nach einem langen Weeg zu dem rechten Hand neu-erbauten Jungfrau-Closter Or. S. Clarae, nachdem die erstere in Anno 1714. von Pressburg herab kommen...”
8. HANSKARL, 1939, 57. Miller latin nyelvű beszédét a *Wienerisches Diarium* 1751, 73. sz. Extra Blatt közölte. Könyvészeti adalék: a folyóiratnak csak egy későbbi töredéke található az Országos Széchényi Könyvtárban, tehát forrásértékű emlék, hogy Miller Budáról írott művében fennmaradt a beszéd.
9. Miller János (Alamizsnás) Ferdinánd (?–1766) budai főjegyző és történetíró a mai Úri utca 54–56. alatti lakóház tulajdonosa volt (POGÁNY, I., 1955, 569.). Élete, művei: SZINNYEI, 1902, 8., 1424–1425. hasábj.
10. MILLER, 1760, 87., 138–140.
11. A budai nap eseményeit részletesen lásd: HANSKARL, 1939, 55.
12. POGÁNY, I., 1955, 318–321.
13. ROTZETTER, 1994. A tanulmánykötet Szent Klára életének legújabb összefoglalása.
14. Legkorábbi okleveles emlékünkn a hazai klarisszák említéséről 1240. május 11-ről való. IX. Gergely pápa bullájában pártfogásáról biztosítja a nagyszombati apácákat: „Abbatissae et Conventui Monasterij de Tyrna Ordinis Sancti Damiani [sic!] Strigoniensis Diocesis” (SZENTPÉTERY, 1923, 206., 1240., a 679. regeszta). IV. Ince pápa 1251 augusztusában még ugyanígy nevezte a nagyszombatiakat, ebben az oklevélben a forrásközlés helyesen tartalmazza a Szent Damján-zárdáról történt elnevezést: „Abbatisse et Conventui de Tyrna Ordinis Sancti Damiani” (WENCZEL, 1869, 7., 326–328.). – RUPP, 1868, 112. így említi őket: „Szent Demjén redü”.
15. BALANYI-HIDÁSZ-VÁRNAI, 1993, az 1253. évi regula: 139–154.; ROTZETTER, 1994, 271–184.
16. ROTZETTER, 1994, 325–326.
17. Általános gyakorlat volt, hogy a rendalapítók adtak rendjüknek nevet.
18. Klauzúra: a clauder latin szóból ered, jelentése: bezárni. Kétféle klauzúra van: a pápai ünnepélyes a fogadalmas szerzetesek számára (ilyenek például a klarisszák is), illetve a püspöki, az egyszerű a fogadalmas kongregációk számára.
19. Bátoros protektor: a pápai udvarban az egyes rendek képviselével megbízott bátoros, nem felelős, hanem világi főpap.
20. PUSKELY, 1995, I., 546. A hazai gyakorlatban nem használták ezt az elnevezést.
21. SCHWARCZ Katalin: A magyar klarissza regulák családfája (1240–1782). Előadás a METEM szervezésében, Budapesten, 1997. november 4–5-én tartott „Egyház és közösség” című felolvasó ülésen. – SCHWARCZ, 1998, kézirat, 50.
22. KARÁCSONYI, 1922–1924, II., 445–543.; SZABÓ, 1921, 431–450.
23. ROTZETTER, 1994, 151–175., 272.
24. SCHWARCZ, 1997, 15–25.
25. KARÁCSONYI, 1922–1924, II., 516–517.
26. Az egyik: BORSOS, 1972, 60. és 15. jegyzet: „Szt. Ferenc harmadrendű nővéreinek – kiket népiesen begináknak hínak – pontos megnevezését Mátyás király 1469. szeptember 18-i oklevele (FOM, f. 92.) adja: »...religiose domine Elisabeth [...] ordinis Sancte Clare in coenobio religiosarum dominarum [...] eiusdem ordinia ante ecclesiam Sancti Johannis in civitate nostra Budensi fundatum existenti degentis...« A klastrom nevét a 8. jegyzetben idézett oklevél tartalmazza.” Az eredeti (1469. szeptember 18-i, DL, 45369.) oklevél jelzete DL, 29662.: 1312. szeptember 4., itt beginaházról van szó, regesztája nem a rend, hanem a kolostor elnevezését tartalmazza. – BORSOS, 1973, 64.: „...a rendet Mátyás király 1469. szeptember 18-i oklevele nevezi így: »ordinis Sanctae Clare« – akik »ante ecclesiam Sancti Johanni Evangelisti« – laknak”. Ez az oklevél-hivatkozás újabb értelmezésre szorul. A hazai klarisszák történetét feldolgozók (KARÁCSONYI, 1922–1924; SZABÓ, 1921) szerint sem ismertek a középkorban budai klarissza zárdát a várban. – PATAKI, 1950, 276. Szerinte Károly Róbert felesége, Erzsébet királyné a budai várban klarissza zárdá elhelyezésének szándékával vásárolt telket a beginák háza mellett, de tervét megváltoztatta és Óbudán alapított kolostort. A másik eddigi hivatkozás (BEKE, 1990, 305., 310.) említi egy Kaprinay István (1714–1785) által regesztáztott oklevelet 1480-ból (= Collectio Kaprinayana XXXVIII., Tom. 90.), s ennek alapján feltételez középkori klarissza kolostort a várban. Az idézett helyen nincs az oklevél, viszont Kaprinay *Collectio Historica...* című kéziratos XXXIX. kötetének Tom. 90-ében található az alábbi oklevél: Rangoni Gábor bátoros engedélyt ad a klarissza kolostorba történő belépésre világiaknak. Az oklevél szövegében az óbudai kolostorról szól, a regesztá címében – tévesen – budai klarisszákat mond.
27. PATAKI, 1950, 276.
28. RUPP, 1868, 98.; CZAGÁNY, 1969, 352.
29. Ténylegesen budai főnöknő, az „óbudai” jelző a régi birtokokhoz való jogot fejezte ki.
30. JANKOVICH, 1958, 490. A hivatkozott forrás nyomán a levéltárban eddig nem közölt, újabb leveleket találtam Csáky Éva Franciskától és gróf Zichy Pétertől, amelyekben a középkori óbudai klarissza zárdáról írnak: MOL, P 707., Zichy-család levéltára, fasc. 207., 756–759.
31. WEIDINGER-HORLER, 1956, 2. sz. melléklet.
32. RUPP, 1868, 127.

33. NAGY, 1971b, 83.: „...a klarisszák 1706-ban költöztek ide [a mai Úri utca 49-be] s vásárolták meg a ferencesek mellett lévő telket az Úri utca és Országház utca között”. – BORSOS, 1973, 65.: „...a klarissza apácák [...] első ízben 1706-ban vásároltak itt telket...”, vagyis a mai Úri utca 49-ben.
34. PAULINYI, 1938, 62. jegyzet.
35. WEIDINGER–HORLER, 1956, 2. sz. melléklet; NAGY, 1971b, 83.
36. PAULINYI, 1938. A tanulmány, valamint MOL, P 398., Károlyi Levéltár, Missilisek, 10149–10207., Csáky Éva Franciska levelei Károlyi Sándorhoz (1716–1728).
37. HERZOG, 1748, 793.
38. MOL, P 398., Károlyi Levéltár, Missilisek, 10158., eredeti magyar nyelvű levél.
39. KÓSA, 1768 [20/v–21/r.]; HANSKARL, 1939, 41.; SCHWARCZ, 1997, 21.
40. Emlékezés gróf Csáky Éva Franciska (1662–1729. február 4.) budai klarissza főnöknőre. Előadás a Ferences Találkozón, Esztergomban, 1996. augusztus 23.
41. MOL, E 151., Acta Mon. Pest., 17. cs., 21.; RUPP, 1868, 255.
42. A pesti zárda történetéről: KÓSA, 1768 [21/v–24/r.]; TAKÁTS, 1891; BIBÓ, 1977.
43. PAULINYI, 1938.
44. MOL, E 151., Mon. Vet. Bud., 17. dob., fasc. 125. [27–29.] fol. Eredeti magyar nyelvű levél.
45. A böjti napokon szükséges halételek biztosítására.
46. 1686 után új adomány címén birtokjogot szerzett új tulajdonosok.
47. MOL, E 151., Acta Mon. Pos., 25. dob., 214.
48. MOL, E 151., Acta Mon. Pos., 25. dob., 214. – SZABÓ, 1921, 445.: A véleményt részletesen leírja, lényege: „A régi [birtok] jogot a királyok és pápák átszarmaztatták a pozsonyi conventre. A mostani budai apácáknak tehát nincs joguk a követelésükhöz. Annál kevésbé, mert a most Budára jött apácák a pozsonyi convent fogadalmasai”, valamint SZABÓ, 1921, 447.: A kancellária 1724. augusztus 22-én kelt felterjesztése a királyhoz a klarisszák birtokmegosztása ügyében.
49. PÖSPÖKI NAGY, 1981, 155–190.
50. Ide menekültek 1541-ben a Nyulak szigetéről a domonkos apácák. 1551-ben mint birtokost írták össze őket, szentjánosi (lakóhelyükről) domonkos apácaként. A birtokjog a domonkos apácákat befogadó pozsonyi klarisszákra szállt a többi birtok jogával együtt. MAKSAY, 1990, 151.
51. BOROSY, 1993, 35.: 1726. július 15-i Pest-Pilis-Solt vármegyeegyház.
52. Többek között BIBÓ, 1977, 191.: „...budai várnegyedben kaptak helyet”.
53. Lásd: PAULINYI, 1938 tanulmányát.
54. MOL, E 150., Acta Jes. Coll. Bud. Irreg., 10. fasc., 18.: 1749. évi tisztségviselők névjegyzéke.
55. RUPP, 1868, 114., forrása: Mon. Vet. Bud., 19. cs., 37.
56. RUPP, 1868, 115., forrása: Mon. Vet. Bud., 19. cs., 45.
57. RUPP, 1868, 114.: Körner Ádám telkét, továbbá a Paskal- és Kohlmann-féle házakat említi. – PAULINYI, 1938, 30. és 68. jegyzet; viszont itt nem említi a telket és a korábbi tulajdonosokat, továbbá 54.
58. BFL, 1748. április 4., eredeti oklevél; forrásom: BTM Adattár, KMI iratok, 134/1926. (1926. április 8-án kölcsönadott oklevél a BTM-nek.)
59. RUPP, 1868, 112–117.
60. Lásd: PAULINYI, 1938 tanulmányát.
61. MOL, E 151., Acta Mon. Pos., 25. dob., 214. fasc., nr. nincs, 1770. évi kimutatás: 453. fol.
62. Első alkalommal itt publikáljuk. A forrás (az 1635. évi regula) kiadását most készíttem elő, ezért ezt közlöm. Regula, 1635, 4–50.; BARTFAI, 1935, 35–36.: a Lányi-kódexet tartotta a klarisszák kódexének, de ez tévedés, az a premontrei apácák regulája volt. A Lányi-kódex a nagyszombati klarisszákhoz került, amikor azok átmenetileg befogadták premontrei apácákat (SCHWARCZ, 1994, 45., valamint SCHWARCZ, 1998). Az 1725. évben másolt regula szövegében lényegileg azonos, de helyesírásában eltér az 1635. évitől (5–23/v.).
63. A klauzúra akkori elnevezése.
64. Zsolozsma: officium, az egyház liturgikus istendicsérő imája.
65. Anyaszentegyház.
66. A forgó: BIBÓ, 1977, 201.: épületrészt mond, a kifejezés pontos meghatározása nélkül.
67. A templom (szentélye) és a kolostor között vasrudakkal ellátott ajtó nyitható kis vasablakkal.
68. Regula, 1635, 4–50.
69. A forrás: BEK, Kézirattár, J 15. Publikálva: SCHWARCZ, 1994a, 54. A jegyzék 19. tétele a következő: „Regel, welche Pabst Urbanus der 4 te des Nahmens denen Schwestern S. Clarae Ordens vorgeschrieben und gegeben hat”. A kötet az 1782. évi felosztás után a BEK-be került, ma lappang.
70. SCHWARCZ, 1994b. Lelőhely: OSzK, Kézirattár, Fol. Hung. 1725.
71. Regula: vonalzó, itt a szerzetesrend alapvető jogszabálya. A regula változatlan, a konstitúció a regulához fűzött magyarázat, az évszázadok során változhatott.
72. Rendtartás, 22.

73. SCHWARCZ, 1994b, 21., 60. és 9. tétel.
74. Lásd: ProtBud, 1748.
75. A nagyszombati klarisszák jegyzőkönyvét 1745-ben Berényi Klára főnöknő állította össze. Fejezetekre osztotta a föliánskötetet, a hat fejezet minden lényeges információt közölt: a zárda rövid története, a főnöknő választása, belépés a rendbe, fogadalomtétel, halálórási adatok, hozományok jegyzéke, kincsjegyzék; lásd: ProtTyrn, 1745.
76. ProtBud, 1748.
77. Az 1714–1748 között elhunyt nővérek adatait nem tartalmazza.
78. HORN, 1992, 32., valamint MOL, P 71., Csáky család levéltára, 123. fasc., Missilisek, Csáky Isváné Melith Klarához írott levelek.
79. MOL, P 398., Károlyi Levéltár, Missilisek, Peck Antónia priorissa levele gróf Károlyi Sándorhoz.
80. SCHWARCZ, 1994a, 25., 76., 80. tétel.
81. Vermählung, 1737, címlap.
82. MOL, E 151., Acta Mon. Pest., 19. dob., 147. fasc., [74.] fol.
83. De jegyzőkönyvet nem találtam, csak három dokumentumot, így köztük Hedvig Terézia vizsgalapját: MOL, E 152., Acta Jes. Coll. Bud. Irreg., 10. fasc. 16.
84. A Tridenti Zsinat többek között a szerzetesrendek működését szabályozta. A szerzetesnőket a püspökök joghatósága alá rendelte. VANYÓ, 1933, 73–74.
85. Rendtartás, 24/v–25/r.
86. Regula, 1635, a 17. tanúságában leírt ablak a templom és a rendház között.
87. Karosszék.
88. Novícia-mesternő.
89. Rendtartás, 23/r.–24/v.
90. Regula, 1635, a 3. tanúság: 9–10.
91. Rendtartás, 37.
92. A nagyszombati protocollum névtárában külön fejezetben felsorolja a főnöknőket, a választás napját, s hogy meddig töltötték be ezt a tisztséget. Az ott található feljegyzések pontos információkat adnak a nagyszombati klarissza főnöknőkről. ProtTyrn, 1745.
93. A forrásértékű iratot a budai jezsuiták levéltárában találtam: MOL, E 152., Acta Jes. Coll. Bud. Irreg., 10. fasc., 16.
94. MOL, E 152., Acta Jes. Irreg. Coll. Bud., 10. fasc., 16., 17., 27., 29.
95. Átvitele, ünnepélyes elhelyezése a templomban.
96. TÜSKÉS–KNAPP, 1994, 13., 41. Az öltöztetésért a klarisszák 160 forintot kaptak. A két ereklyét ma az esztergomi bazilika kincstárában őrzik, fotója megjelent: SZILÁRDFY–TÜSKÉS–KNAPP, 1987, 19. kép.
97. NÉMETHY, 1876, 205.
98. SCHOEN, 1943, 7.; BEKE, 1990, 306–307.
99. HAMANN, 1990, 70.
100. KARÁCSONYI, 1924, II., 519. – KÓSA, 1768, kéziratban maradt, a ferences rend történetéről szóló munka forrása Herzog Placidusnak az osztrák ferences rendtartományról írott műve volt (nem nevezte meg a forrást).
101. HERZOG, 1749, 725–726. és 741–742.: Penglin, illetve Englin ugyanazt a személyt jelenti. Valószínűleg Herzog nyomán Kósa Jenő is két névalakot használt (KÓSA, 1768, [13/o–15/v.]. Englin Mária Magdolna ausztriai nemes családból származott. A bécsi Angyalok Királynéja klarissza zárda fogadalmasa volt, születésének évét, illetve fogadalomtételének időpontját nem tudjuk. Segítőkézségén kívül magával hozhatott – ezt bátran feltételezhetjük – egy német nyelvű megreformált regulát a hozzá csatolt konstitúciókkal. Vállalkozása – ezt a pozsonyi klarissza közösség további élete bizonyítja – sikeres volt, megtanította a szigorúbb szabályok megtartására a klarisszákat. Sikeresen dolgozott a templom helyreállításán, továbbá eredményeket ért el a birtokok visszaszerzésében is.
102. A pozsonyi klarissza templom harangja megőrizte nevét: „Magdaléna Englina Abbatissa Hat mich Giesen lassen. 1618”: SYLLABA, 1944, 33.
103. HAMANN, 1990, 70. Eleonóra mantovai hecegnő (1598–1655) II. Ferdinánd harmadik felesége volt 1622-től.
104. A Pozsonyból menekült német ajkú klarisszákat a császárné letelepítette az általa 1623-ban alapított Szent Miklós- (Monasterium Clarissarum ad S. Nicolaum Epis. In Urbe Viennensi) zárdában. Az új zárda apácai Englin Máriát főnöknővé választották, 1623–1643 között ő volt az első abbatissa. Bécsben halt meg, 1643-ban (HERZOG, 1749, 741–742.).
105. Eleonóra Magdolna (1655–1720) I. Lipót császár felesége volt (HAMANN, 1990, 72.).
106. KIRÁLY, 1979, 166.
107. HANSKARL, 1939, 41.
108. Regula, 1635.
109. Regula, 1635, (79.) lev.
110. Három példát érdemes említeni. Először: VI. Kelemen pápa 1351. július 10-én kelt bulláját, amelyet az óbudai kolostort alapító ároly Róbert felesége, Lokietek (Piast) Erzsébet királyné kérésére adott ki. A királyné kíséretével együtt engedélyt kapott a belépésre, de nem étközhetett és nem alhatott a kolostoron belül. Karácsonyi szerint: „A kolostor falain belül is láthattak vendé-

- geket, akik megtekinthették a belső helyiségeket is (KARÁCSONYI, 1924, II., 486.). Másodszor: VI. Ince pápa 1353. augusztus 31-i bullájában felhatalmazást adott, hogy Łokietek (Piast) Erzsébet, az özvegy királyné és fia, Lajos király az óbudai klarissza zárdában látogatásokat tehessen (KARÁCSONYI, 1924, II., 486.). Harmadszor: 1622-ben II. Ferdinánd és családja felhatalmazást kapott XV. Gergely pápától, hogy rövid ideig bármelyik női kolostorban tartózkodhasson. Az engedélyt Caraffa nuncius közbenjárására kapta meg a császár, a felmentés egy hat évvel korábbi fakultás (engedély) megújítása volt: GALLA, 1936, 6.
111. GALLA, 1936, 6–8.
112. Köszönöm dr. Fazekas István bécsi levéltáros delegátus segítségét, aki tájékoztatott arról, hogy a Haus- und Hofarchivban nincs pápai felmentés Mária Terézia számára. Feltételezése szerint Rómában lehet egy általános engedély a klauzúrák apácázárdák látogatására.
113. HANSKARL, 1939, 54.
114. NÉMETHY, 1884a, 224–231.: a forrás megjelölése nélkül, valószínűsíthető, hogy a Primási Levéltárban található összeírás alapján.
115. BEKE, 1990, 312–315.: „A neveket eddigi ismereteink szerint állítottuk össze, bizonyára nem teljesekek”. A főnöknők jegyzékében nem szerepel kettő: Sauttermeister Klára (1743–1746) és Schad Jozefa (1749–1752), akik a budai zárdá 1740–1751 közötti történetének időszakában töltötték be ezt a tisztséget. A Beke Margit által említett Paulovics Cecília és Bossányi Júlia pozsonyi főnöknő volt (SCHWARCZ, 1997, 20.).
116. A protocollum, a választási és tisztségviselők jegyzékének összevetésével pontos névsor állítható össze. Egyetlen bizonytalansági tényező maradt, a budai klarisszák nem vezették az elhunytak adatait jegyzőkönyvükben. E kérdés mindenkorra megoldatlan marad, mert mint örökre elzárkózottakat templomuk kriptájában (ami a kórus alatt volt) temették el, s természetesen nem jegyezték be őket egyetlen plébánia halotti anyakönyvébe sem, hiszen mint szerzetesek exemptek voltak. Ha fel is vették haláluk időpontját, ez elveszett, mivel 1782-ben a kriptából kihantolták a holttesteket, majd újra eltemették őket a város temetőjében (NÉMETHY, 1876, 209.).
117. PAULINYI, 1938.
118. Az évet nem jegyezték fel a protocollumban.
119. PUSKELY, 1995, I., 205.: Conversus címszó.
120. Regula, 1635.
121. Tisztségek.
122. Ebédlő, Mayerhoffer András (1725–1785) felmérési rajza 1782-ből, valamint BORSOS, 1973, 70.
123. Az 1769. évi vizitációra adott válaszok alapján visszakövetkeztethetünk: MOL, E 151., Acta Mon. Pos., 25. dob., 214. fasc., 1770. évi vizitáció kérdéseire adott válaszok, 388. fol.
124. I budai meszely = 0,45 liter.
125. MOL, E 151., Acta Mon. Pos., 25. dob., 214. fasc., 1770. évi vizitáció kérdéseire adott válaszok, 389. fol.
126. Tisztségek.
127. MOL, E 151., Acta Mon. Pos., 25. dob., 214. fasc., 1770. évi vizitáció kérdéseire adott válaszok, 388. fol.
128. Itt valószínűleg házi, hordozható oltár.
129. Ágya.
130. MOL, E 151., Acta Mon. Pos., 25. dob., 214. fasc., az 1770. évi vizitáció kérdéseire adott válaszok, 386–390. fol.
131. Rendtartás, 1714, 47.
132. HANSKARL, 1939, 43.
133. PAULINYI, 1938; WEIDINGER–HORLER, 1956, 29–32.; NAGY, 1971b.
134. RUPP, 1868, 114., forrása: MOL, E 151., Mon. Vet. Bud. 9. dob., 34. cs., 40. sz., 19. cs., 34., 35., 36.
135. PAULINYI, 1938, 33., 77. jegyzet, 55.
136. BORSOS, 1973, 63.
137. SCHWARCZ, 1994b, 42.; KÓSA, 1768, 21. fol./r.
138. BERTALAN, 1942, 70., 80. jegyzet: Az óbudai trinitárius templom tornyának építése kapcsán idézi – analógiaként – a klarisszák 1748. évi protocollumát (a BTM Kiscelli Múzeum gyűjteményében található). Az eddig lappangó forrásnak így bukkantam nyomára.
139. SCHOEN, 1943, 7.
140. BORSOS, 1973, 66.
141. HANSKARL, 1939, 43.
142. KÓSA, 1768, 21. fol./r.
143. HANSKARL, 1939, 43.
144. SCHOEN, 1943, 7–8.
145. NÉMETHY, 1884a, 81–86.; BODOR–BODORNÉ, 1997, 81–87.; BODOR–POSZLER, 1994, 488–489.
146. HANSKARL, 1939, 59.
147. BODOR–POSZLER, 1994, 488–489. A szobor ma Piliscsabán van, ahova az 1782. évi feloszlatás után került.
148. POGÁNY, II., 1955, 141.
149. A budai klarisszák csak egy társulatuk volt. A Mária Szíve Társulat a pozsonyi klarisszák nál szerveződött: BEKE, 1990, 308.; SCHWARCZ, 1994, 23., 68., könyvjegyzék 45. tétel.

150. NÉMETHY, 1885, 131.; VARJÚ, 1902, 127–128.
151. NÉMETHY, 1881, 265.; SZILÁRDFY, 1995, 22.
152. NÉMETHY, 1885, 131.; VARJÚ, 1902, 128. Orechoczy Brigitta címere eltérő képet mutat a családi címertől (SIEBMACHER, 1885–1894 [1889], H. 15–21., 465., 341. tábla).
153. NÉMETHY, 1881, 265.
154. HANSKARL, 1939, 57.
155. STOCKER, 1729.
156. RUPP, 1868, 137. („Új-Budavár”, illetve „Pest város, Az angolkisasszonyok kolostora” leírásánál: 261.) – 1770. január 10-re datálta a Budára telepítést: UXA, 1934, 141.; BÄNRÉVY, 1932, 6.; RICHTER, 1938, 27–31. – PUSKELY, 1995, I., 49–50.: évet nem mond: „...ismét a budai várban nyithattak házat. Ez a közösség költözött át 1787-ben a pesti Váci utcába.” Ténylegesen budavári helyüket vácira kellett felcserélni, majd onnan költöztek Pestre. – RICHTER, 1938, 35.
157. MOL, HT, C 103., fol. 76/v.–86/r.: Budai klarissza zárda felosztási jegyzőkönyve 1782-ből, névjegyzék.
158. Csáky Éva Franciska és Sigray Erzsébet Róza életrajzát lásd: SCHWARCZ, 1994a, 78., 80.
159. NAGY, 1857–1868, I., 196.: nem tud apácáról. – KEMPELEN, 1911–1931, I., 420.: Rózát apácaként említi.
160. CENNERNÉ, 1982, 170. és BÜZÁSI, 1988a: színes reprodukciót közöl; életéről semmit nem tudnak.
161. ProtBud, 1748, 22.
162. RUPP, 1868., 117., forrása: MOL, E 151., Miscell Mon. (közelebbi meghatározás nélkül) és MOL, E 151., Acta Mon. Pos., 50. cs., 38.
163. BEKE, 1990, 313.
164. MOL, HT, C 103., a névjegyzék: fol. 76/v.–86/r.
165. NÉMETHY, 1884, 224.: perjelnőnek (az apátnő helyettese) nevezte.
166. NÉMETHY, 1884, 224.
167. MOL, E 151., Acta Mon. Pos., 25. dob., 214. fasc.
168. NÉMETHY, 1884, 224.
169. ProtBud, 1748, 23.
170. MOL, E 151., Mon. Vet. Bud., 19. cs., 34.
171. Primási Levéltár, Archivum Ecclesiastica Vetus, 921.
172. Primási Levéltár, Archivum Ecclesiastica Vetus, 922.
173. RUPP, 1868, 113., forrása: Mon. Vet. Bud., 24. cs., 36.
174. MOL, E 151., Acta Mon. Pos. 25. dob., 214. fasc.
175. NÉMETHY, 1884b, pecsétek.
176. NÉMETHY, 1884a, 224.
177. BEKE, 1990, 313.
178. MOL, P 398., Károlyi Levéltár, Missilisek, 56947. Peck Erzsébet Antónia budai priorissza (?) levele gróf Károlyi Sándornak, 1732. január 8.
179. BEKE, 1990, 313.
180. NÉMETHY, 1884b, pecsétek.
181. PROTOCOLLUM, 1748, lásd: SCHWARCZ, 1994a, könyvjegyzék, 56. tétel.
182. RUPP, 1868, 114., 115.
183. RUPP, 1868, 114.: Kömer Ádám telkét és a Paskal- és Kohlmann-féle házakat említi. – PAULINYI, 1938, 30. és 68. jegyzet (itt nem említi a telket és a korábbi tulajdonosokat).
184. Pest megye műemlékei, I. kötet. Budapest, 1958, 646.
185. MOL, E 150., Ecclesiastica. Irtregesta, Klarissinen, 12. t., 16. sz., 21. (fol.).
186. MOL, E 152., Acta Jes. Irreg. Coll. Bud.
187. NÉMETHY, 1884a, 224.
188. NÉMETHY, 1884b, 224.
189. BEKE, 1990, 314.
190. PROTOCOLLUM, 1748.
191. Discreta: tanácsadó, „Budai nénéink kontraktusa a tanyáról” (Nyulak szigete): MOL, E 151., Acta Mon. Pos., 25. dob., 214. fasc.
192. MOL, E 152., Acta Jes. Coll. Bud. Irreg., 10. fasc., 16., 17., 27., 29.
193. NÉMETHY, 1884a, 224.
194. BEKE, 1990, 314.
195. HANSKARL, 1939, 55., nem nevezték meg.

KATALIN SCHWARCZ

MARIA THERESA'S VISIT TO THE CLARISSAN ORDER
IN BUDA ON 8 AUGUST 1751

Summary

The events of Maria Theresa's visit to Pest-Buda were widely discussed by the contemporary Viennese press. During her research in Vienna, Erzsébet Hanskarl (1905–), librarian at the Municipal Library, studied the first 50 volumes (1703–1752) of the *Wienerisches Diarium*, collected and published any news relevant to Buda and Pest.

The Queen and her husband, Francis of Lorraine, were visiting the country's former capital for the first time. Their imperial and royal highnesses arrived aboard 20 ships on the Danube at 9 p.m. on 4 August 1751. They spent the first 4 days in Pest, and crossed the river to Buda on 8 August. They first entered Buda's Halászbányó (Fishermen's Town), passed Rácváros (Serbian Town), and visited Kéményseprő (Chimneysweep) Chapel (today's Krisztinaváros church). The procession entered Buda Castle through the Vienna Gate. The royal couple then visited the construction site of the Royal Palace. They went to Sunday mass in the Jesuit church, after which the Queen visited the Clarissan convent.

This paper gives a summary overview of the Clarissan order's history. The following towns in mediaeval Hungary had Clarissan convents: Nagyszombat (1240–1782), Bratislava (formerly Pozsony; 1279–1782), Óbuda (1334–1541), Oradea (formerly Várad; 1338–1566), Sárospatak (formerly Patak; 1390–1566), and Cluj (formerly Kolozsvár; early 15th century–1566). Clarissan nuns in the Middle Ages in Hungary adhered to the Rule of Pope Urban. They live in flourishing convents with lands.

Of all the nunneries in mediaeval Hungary only the Clarissans survived the Ottoman era and the spread of Protestantism. The Dominican convents perished, as did the once thriving Premonstratensian nunneries, and the houses of the tertiary mendicants.

In 1714, headed by Mother Superior Countess Éva Franciska Csáky, eight Clarissan nuns from Pozsony moved to Buda. They moved partly because they had all originally come from Óbuda, and also the Neoaquistica Commissio (New Acquisitions Committee) decided they should live closer to their estates.

It soon became plain to them that they could not return to Óbuda, so in 1718 they bought three houses from Reuter's heirs, and built their own convent and church. Countess Éva Franciska Csáky resigned in 1720, and devoted herself entirely to founding the Clarissan convent in Pest.

In the 1730s conditions improved for the Buda Clarissans' estates—a town and fourteen villages in four counties. Their incomes from villein services increased significantly. Nevertheless, construction went on for a very long time, and cost the Clarissans, according to records dating from 1770, 250,873 forints. Published for the first time in this paper is the 25 clauses of the Hungarian-language Clarissan Rules (a copy of the 1635 Rules) on which life in their convents was founded. Like other monastics, the Buda Clarissans had the history of their convent—as recalled by Mother Superior Antónia Jakobina Peck—recorded in the Protocollum in 1748. Clarissan Mother Superiors were elected every three years: Brigitta Orechoczy (1740–1743), Klára Sauttermeister (1743–1746), Antónia Peck (1746–1749), and Jozefa Schad (1749–1751).

When Maria Theresa visited the Pest and Buda Clarissans she was not only doing her protocol duties, but also observing a tradition her predecessors' had established. Austrian empresses and the Pozsony Clarissan had always been on excellent terms during the 17th century.

The Clarissan church in Buda was probably built by the Carmelite monk architect Athanasius Wittwer. The new church was consecrated on 22 September 1748 by the Archbishop of Kalocsa, Miklós Csáky, who dedicating it to "The Immaculate Blessed Virgin Mary."

The queen learned during her visit that only Clarissans-to-be were educated at the convent: it did not provide education for women in general. When the order was irrevocably dissolved in 1782, 13 of the nuns who had met the queen in 1751 were still alive.

A budavári királyi palota évszázadai című kiállítás részlete.

A BUDAI VÁR SZEREPE AZ 1849. ÉVI TAVASZI HADJÁRATBAN

A főváros birtoklása mindig is elsőrangú politikai jelentőségűnek számított a mindenkori hatalom számára. Így volt ez Magyarországon is, ezért nem csodálható, hogy 1848–49 fordulóján a forradalmi erők, de még inkább a császári-királyi hadvezetés fokozott érdeklődéssel fordult a magyar főváros felé. Utóbbi egyenesen hadművelleti középpontjának jelölte ki, birtokba vételével egyúttal a forradalmi erők végső megsemmisítését is remélve. Nem véletlen különben, hogy az 1849. január 2-án Pesten összeülő magyar haditanácsban – amelynek az elkövetkezendő időszak hadművelleti tervének irányát kellett kijelölnie – politikailag vált hangsúlyossá az a vélemény, amely szerint semmi szín alatt nem lehet a főváros harc nélküli feladásába belemenni. Csány László teljes hatalmú országos kormánybiztossal szemben a katonák viszont egyértelműen csak a katonai szempontokat érvényesítve elérték, hogy a magyar erők összpontosításának érdekében feladják a fővárost. Amint a honvédsereg erői lehetővé tették az ellentámadást, a magyar haditervek legfőbb kérdése a főváros visszafoglalása lett, igazából csak ennek mikéntje volt kérdéses.

A magyar főszereg tavaszi ellentámadása a császári hadvezetés számára – de az európai közvélemény számára is – hihetetlen eredményt produkált: ütközetek és csaták sorozatában verték meg a császári-királyi csapatokat. Azt is hozzá kell tennünk azonban, hogy a március 30-i egi haditerv eredeti célkitűzését – a főváros visszafoglalását – nem sikerült első nekifutásra elérni. Az isaszegi győzelmet követően április 7-én Gödöllőn ült össze Kossuth Lajos és a hadsereg vezetése, hogy döntést hozzon a további hadműveletekről. Kossuth a fővárosba szorult császári főszereg elleni frontális támadást erőltette, hogy a politikai cél – a szabad Pest-Buda – minél hamarabb elérhető legyen. A katonáknak azonban ismét sikerült józanabb, nagyobb előnyökkel kecsegtető tervet elfogadtatniuk. A komáromi hadművelettel olyan helyzetbe hozták a császári hadvezetést, hogy – ha nem akart csapdába esni, s ezáltal döntő vereségnek kitenni főerőit – fel kellett adnia nem egyszerűen csak a magyar fővárost, de ki kellett ürítenie az ország központi területeit is. Tehát magyar oldalon a katonai szempontok háttérbe szorították a politikai igényeket.

Ugyanakkor a császári hadvezetésben is megváltozott a fővezér személyével együttesen a gondolkozásmód. Alfred von Windisch-Grätz tábornagy leváltását követően Welden tábornagy mindenekelőtt a katonai szempontokat figyelembe véve döntött a magyar főváros feladásáról és csapatainak Pozsony térségében történő összevonásáról. Legfőbb törekvése a megtépázott császári-királyi alakulatok rendezése, se-regtesteinek összevonása lett, hogy alkalmassá tegye őket a magyar csapatok Bécs ellen várható támadásának feltartóztatására legalább addig, amíg az egyre türelmetlenebbül sürgetett orosz segítség megérkezik, vagy jobb esetben maga az orosz intervenció bekövetkezik. S valóban, a magyar hadvezetés komolyan számolt a hadművellet nyugati irányú továbbfejlesztésével, 1849 májusában a harcok súlypontja mégis a magyar főváros térségébe került. Ebben pedig megint csak elsősorban katonai szempontok voltak a meghatározóak, nem elhanyagolva persze a politika kívánalmait sem. Jelen tanulmány arra keresi a választ, milyen körülmények között került sor a budai vár ostromára, milyen okok eredményezték azt, hogy a főváros magyar seregek általi birtoklásának már katonai jelentősége is lett, emellett az ostrom néhány sokat vitatott, nemegyszer eltorzított „rejtélyéről” is igyekszik fellebbenteni a fátylat.

1849. május derekán már egy egész ország várta türelmetlenül a híreket Budavár bevételéről. A közvélemény – függetlenül politikai vagy katonai szempontoktól – egyértelműen a sikeres tavaszi hadjárat méltó